

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

**Марија
Амповска**

**ОТШТЕТНО ПРАВО
Воведни теми**

Штип, 2016

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Марија Амповска

ОТШТЕТНО ПРАВО

Воведни теми

Штип, 2016

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Марија Амповска

ОТШТЕТНО ПРАВО

Воведни теми

Автор:
доц. д-р Марија Амповска

ОТШТЕТНО ПРАВО – воведни теми

Рецензенти:
Проф.д-р Игор Камбовски
Доц.д-р Димитар Апасиев

Лектор:
Весна Ристова

Техничко уредување:
Марија Амповска

Графички дизајн
Дарко Заревски

Издавач:
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

347.42

АМПОВСКА, Марија

Отштетно право [Електронски извор] : воведни теми / Марија

Амповска. - Текст во PDF формат, содржи 88 стр.. - Штип :

Универзитет "Гоце Делчев", Правен факултет, 2016

Начин на пристап (URL): <http://js.ugd.edu.mk/>. - Наслов преземен од

екранот. - Опис на изворот на ден 14.09.2016. - Фусноти кон текстот.

- Содржи и: Прилог

ISBN 978-608-244-320-1

а) Облигационо право - Обештетување

COBISS.MK-ID 101655562

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

доц. д-р Марија Амповска

ОТШТЕТНО ПРАВО

Воведни теми

Штип, 2016

СОДРЖИНА

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ.....	9
ГЛАВА 1	10
ПОИМ НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО И НЕГОВОТО МЕСТО ВО ПРАВНИОТ СИСТЕМ	10
ЗНАЧЕЊЕ НА ПОИМОТ ГРАЃАНСКО-ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ЗА ШТЕТА И НЕГОВИОТ ОДНОС СО ОТШТЕТНОТО ПРАВО	13
ГЛАВА 3	19
ПРИКАЗ ЗА ИСТОРИСКИОТ РАЗВОЈ НА ОБЛИГАЦИОНИТЕ ОДНОСИ НАСТАНАТИ СО ПРИЧИНУВАЊЕ НА ШТЕТА.....	19
3. 1. Развојот на отштетното право во рамки на римското право	23
3.2. Развојот на отштетното право во средниот век.....	29
3.3. Развојот на отштетното право во новиот век	33
НАЧЕЛА НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО.....	36
4.1. НАЧЕЛАТА НА ОБЛИГАЦИОНОТО ПРАВО КАКО НАЧЕЛА И НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО	36
4.2. ПОСЕБНИ НАЧЕЛА НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО.....	41
ГЛАВА 5	42
ОДНОС МЕЃУ ОТШТЕТНОТО ПРАВО ВО ОБЈЕКТИВНА СМИСЛА И НЕКОИ ДРУГИ ГРАНКИ НА ПРАВОТО.....	42
5.1. Однос меѓу отштетното право и граѓанското право	42
5.1.1. Однос со стварното право	42
5.1.2. Однос со наследното право	43
5.2. Односот меѓу отштетното право и трудовото право.....	45
5.3. Однос меѓу потрошувачкото право и отштетното право	48
5.4. Однос помеѓу меѓународното приватно право и отштетното право	49
5.5. Однос меѓу отштетното и трговското право	52
ГЛАВА 6	53
ФОРМАЛНО – ПРАВНИ ИЗВОРИ НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО	53
6.1. Уставот како извор на отштетното право	53
6.2. Законот за облигационите односи како примарен извор на отштетното право ..	54
6.3. Потрошувачко законодавство.....	56
6.4. Закони од областа на осигурувањето како извор на отштетно право	58
6.5. ЕУ законодавство и правни модели релевантно за оваа област	60

6.5.1. Регулотива Рим II за правото применливо на вондоговорни облигациони односи (The law applicable to non-contractual obligations - The Rome II Regulation) ..	60
6.5.2. Директива 85/374/ЕЕЗ изменета со Директива 99/34/ЕЗ	62
6.5.3. Принципи на европско отштетно право	62
ГЛАВА 7	67
НАСТАНУВАЊЕ НА ОБЛИГАЦИОНИТЕ ОДНОСИ СО ПРИЧИНУВАЊЕ НА ШТЕТА.....	67
6.1. Страни на облигационите односи што настануваат со причинување на штета...	67
6.1.1. Штетник	67
6.1.2. Оштетен	70
6.2. Општи услови потребни за настанување на облигационите односи со причинување на штета.....	71
6.2.1. Штетно дејствие	73
6.2.2. Штета	74
6.2.3. Причинска врска.....	77
6.3. Посебни услови за настанување на облигационите односи со причинување на штета.....	80
Предметна програма.....	82

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ

Отштетното право денес несомнено се издвојува како посебен дел на облигационото право, исто како и договорното право. Ова е резултат на брзиот пораст на индустријата кој донесе и брз пораст на случаите на причинување на штета. Правилата на отштетното право се едно од средствата коишто општеството ги користи во борбата против штетата. Денес тие правила се наоѓаат во повеќе правни извори од кои најзначаен и општ правен извор е Законот за облигационите односи. Теоретски, прашањата на отштетното право во нашата правна доктрина сè уште се разгледуваат во рамките на облигационото право како научна дисциплина. Па така, во недостаток на учебно помагало за овој дел од облигационото право припремена е интерна скрипта која ги обработува само воведните теми од отштетното право. Истата има за цел на студентите да им го доближи на едно теоретско ниво поимот на отштетното право, неговиот однос со други слични поими и правни гранки или области, да ги запознае со начелата на отштетното право, како и со формално-правните извори.

Авторот

ГЛАВА 1

ПОИМ НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО И НЕГОВОТО МЕСТО ВО ПРАВНИОТ СИСТЕМ

Во обидот да го образложиме местото на отштетното право во правниот систем најпрво поаѓаме од една основна поделба на правото позната уште од римското право, според која разликуваме приватно и јавно право. *„Јавното право *jus publicum* е она право кое се однесува на положбата на римската држава, а приватното право (*jus privatum*) е она кое е во корист на поединците: имено има ствари од општа корист и такви кои се од поединечна корист. Јавното право се однесува на ствари, свештенство, магистратите, додека приватното е троструко: имено се состои од одредбите на природното, општото и граѓанското право. „¹ Денеска јавното и приватното право сè уште се основните две области на кои го делиме правото и иако духот на поделбата од римското право е задржан, сепак треба да се има во предвид дека нивното дефинирање е прилагодено на степенот на развој на општествените односи, а паралелно на тоа и развојот на правото.*

Централно место во приватното право зазема граѓанското право. Граѓанското право е една од гранките во системот на правото во сите современи држави во светот. Имено граѓанското право е едно од најстарите гранки на правото која има свој многувековен развој од робовладетелското преку буржоаското право на либерализмот и државниот капитализам, преку социјалистичкото право до современото право. Развојот на граѓанското право е израз на промените на општествените односи низ историјата на човештвото и како таков претставува показател на врските меѓу општествено - економските односи и нивното правно регулирање, односно показател на улогата која граѓанското право ја игра во уредувањето на односите.² Притоа треба да се спомене дека тука зборуваме за граѓанското право како објективно право, односно како систем на норми со кои се уредуваат општествените односи кои се израз на стоковно - паричните односи во најширока смисла на зборот, традиционално познати како имотни односи кои настануваат помеѓу физички лица, или помеѓу физички лица од една страна и правни лица од друга страна. Но, зборувајќи за граѓанското право како гранка на правото и како систем на норми, ние всушност зборуваме за граѓанско семејство кое во себе вклучува правни гранки, односно системи на норми со кои се уредуваат одредени самостојни целини на општествени односи кои имаат имотен карактер. Се работи за следниве правни гранки во рамки на граѓанското семејство: **стварно, облигационо и наследно право.**

¹ D. 1,1,1,2 (Ulpianus libro primo institutionum).

² Групче А., *Граѓанско право општ дел*, Култура, Скопје, 1976, стр.12.

Современата цивилна доктрина со право констатира дека стварното, облигационото и наследното право како членови на граѓанското семејство на денешниот степен на развој на објективното граѓанско право се толку развиени што секоја од нив има свој општ и посебен дел.³ Предмет на нашиот интерес е облигационото право правна гранка на граѓанското право. Облигационото право претставува збир на правни правила со кои се регулираат општествено – економските односи од доменот на прометот на стоки и вршењето на стоковни услуги, односно оној дел од стоковно - паричните односи, сфатени како економска категорија, кој ја чини нивната динамика. Во контекст на погоре кажаното можеме да забележиме дека облигационото право се состои од општ дел и од посебни делови. Општиот дел на облигационото право ги опфаќа сите прашања кои се заеднички за различните видови на облигациони односи, вклучувајќи ги прашањата за поимот, карактеристиките и видовите на облигациони односи, настанувањето, содржината, дејството, промените и престанувањето на облигационите односи. **Од друга страна како посебни делови на облигационото право на денешниот степен од развојот на истото се договорното право и отштетното право.** Отштетното право како посебен дел на облигационото право би можеле да кажеме дека претставува збир на правни правила со кои се уредуваат односите помеѓу субјектите на правото, односно физичките и правните лица кои настануваат по повод причинување на штета. Овој однос е посебен вид на облигационен однос кој се нарекува облигационен однос настанат со причинување на штета бидејќи како правен факт, односно како извор на облигацијата се јавува причинувањето на штета. Со оглед на фактот дека во правната теорија веќе во поголем дел се прифаќа терминот отштетно право за именување на овој посебен дел од облигационото право, за нас соодветна е употребата на терминот отштетно - правен однос, за означување на овој посебен вид на облигационен однос. Ова дефинирање се однесува на поимот отштетно право како објективно право. Од друга страна, поимот отштетно право се јавува и со значење на субјективно право. Во тој случај зборуваме за отштетното право како еден дел од содржината на отштетно-правниот однос, наспроти другиот дел кој е претставен преку обврската за надомест на штета. Субјективното право за разлика од објективното право не се јавува како регулатор на односите, туку како право кое произлегува од овие односи. Во секој случај, отштетното право како субјективно право треба да биде признато од страна на објективното право. Понатаму, субјективното отштетно право како дел од содржината на отштетниот однос претставува правно заштитена можност на оштетениот да бара од штетникот да го даде надоместот на штета, односно да стори нешто за враќање на поранешната состојба или да даде паричен надомест во случаите на парична реституција. На крај, само би споменале дека отштетното субјективно право е тесно врзано за субјектите на односот, односно тоа настанува во моментот на

³ Види Живковска Р., *Општ дел на граѓанското право (Воведни теми)*, Скопје, 2006, стр. 5; Ковачевиќ – Куштримовиќ Р., *Граѓанско право (општи део)*, Друго изменено и допуњено издание, Ниш, 1995, стр. 25.

настанување на отштетниот однос и му припаѓа на субјектот од односот кој се појавува како доверител, а тоа е оштетениот.

Отштетното право можеме да го окарактеризираме како исклучително динамичен дел од облигационото право кој денес во голема мера е подложен на промени на правните правила кои најнепосредно извираат од промените во стојалиштата на судската практика и правната доктрина. Оваа карактеристика се должи на денешниот степен на развој на општеството, а посебно е условен од техничко - технолошкиот развој и индустриска револуција која доведе до актуелен и динамичен развој на отштетното право. Причината е затоа што истата значително го зголеми обемот на односи настанати со причинување штета, но имаше своја улога и во промените во поглед на основот на одговорноста, како и правилата за надомест на штета. Сето ова внесе една динамичност во материјата на отштетното право и негово доближување до договорното право во поглед на присутноста и значењето што овие односи го имаат денес во модерното општество. Со цел да се стекне една јасна слика за отштетното право денес, во продолжение следи еден краток приказ на историскиот развој на облигационите односи со причинување на штета, но претходно ќе биде прикажана врската помеѓу отштетното право како дел на облигационото право и поимот и значењето на граѓанско - правната одговорност за штета.

ГЛАВА 2

ЗНАЧЕЊЕ НА ПОИМОТ ГРАЃАНСКО-ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ЗА ШТЕТА И НЕГОВИОТ ОДНОС СО ОТШТЕТНОТО ПРАВО

Граѓанска одговорност е израз кој најчесто се употребува за означување на обврската за надомест на штета, иако овој поим може да има и пошироко значење, односно тој може да значи и одговорност за која во граѓанското право се предвидени некои други санкции, а не надомест на штета.⁴

Ваквото определување на поимот граѓанска одговорност упатува на постоење на две значења: потесно значење на поимот граѓанската одговорност, односно одговорност за надомест на штета и пошироко значење на поимот граѓанска одговорност. Разликувањето на овие две значења на поимот граѓанска одговорност го среќаваме во правната теорија и кај други автори кои јасно и изречно истакнуваат дека: *„Под поимот граѓанска одговорност не се подразбира исклучиво обврска за надомест на штета. Тој опфаќа и обврска за плаќање на камата, пенали, договорна казна како и должност за преземање на соодветни мерки за спречување на настанување штета или вознемирување, односно обврска за отстранување на изворот на опасност или воздржување од дејствија со кои се прави повреда на правата на личноста на некој друг.“*⁵

Во правната теорија несомнено е дека обврската за надомест на штета е најважниот облик на граѓанска одговорност. Тоа е причина во теоријата, граѓанската одговорност да се изедначува со обврската за надомест на штета, а со тоа изразот граѓанска одговорност да се употребува за означување на обврска за надомест на штета.⁶ Така професорот Константиновиќ во едно од своите предавања ќе рече: *„Одговорноста за надомест на штета причинета на друг со дејствие или со пропуштање на дејствие се нарекува уште и граѓанска одговорност, а дејствијата или пропуштањето на дејствија од кои потекнува штетата која треба да се надомести се нарекуваат граѓански деликт.“*⁷

Поимот граѓанска одговорност во рамките на отштетното право го употребуваме токму со неговото потесно значење, односно како обврска за надомест на штета. Ваквото определување на граѓанската одговорност нè води кон заклучокот дека *граѓанската одговорност претставува компонента, односно еден дел од содржината на облигациониот однос настанат со причинување на штета.* Граѓанската одговорност во рамките на овој облигационен однос стои наспроти,

⁴ Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada (tom prvi), Beograd, 1978, str. 399.

⁵ Радишиќ Ј., Облигационо право – општи део, Београд, 2004, стр. 183, исто и Vučković M., Obligaciono pravo, Novi Sad, 1988, str. 238.

⁶ Види: Milošević Lj., Obligaciono pravo, Beograd, 1982, str. 148; Đorđević Ž., Stanković V., Obligaciono pravo – opšti deo, Beograd, 1980; Klarić P., Odštetno pravo, Zagreb, 2003, str. 165.

⁷ Kapor, Obligaciono pravo - prema beleškama sa predavanja profesora Dr M. Konstantinovića, Beograd, 1957, str. 87.

односно во корелација, со правото на другата страна да бара исполнување на обврската за надомест на штета. Како дел од еден правен однос на корелација треба да се има во предвид дека граѓанската одговорност не може да постои доколку не постои правото на другата страна. Тие претставуваат единство на спротивности, односно единство на должник (носител на граѓанската одговорност) и доверител (носител на правото за надомест на штета), каде не може да постои ниту должникот без доверителот, ниту доверителот без должникот.⁸

Поимот граѓанско - правна одговорност има уште едно значење, односно значење на правен институт, односно правна установа. Ако појдеме од општата определба на поимот правна установа според кој: *„Правната установа е збир од повеќе истородни правни норми коишто регулираат еден ист општествен однос или помал негов дел, а се засновани на исти начела”*⁹, тогаш можеме да кажеме дека **граѓанско - правната одговорност како правен институт претставува збир од правни норми кои го регулираат облигациониот однос настанат со причинување на штета, поточно обврската за надомест на штета што ќе му биде причинета на одредено лице. Овој правен институт, иако историски се појавил во рамките на кривичното право,¹⁰ денеска претставува дел од граѓанското право како правна гранка, поточно дел од облигационото право или уште поконкретно тој е централен правен институт во рамките на отштетното право како посебен дел на облигационото право.** Несомнен е фактот дека граѓанско - правната одговорност како правен институт претставува сложена материја и е составена од повеќе поединости. Во правната теорија ретко среќаваме автори кои го обработуваат овој правен институт, а поголем е бројот на оние кои пишуваат за потесното значење на граѓанско - правната одговорност за причинета штета. Поради овој факт се чувствува еден недостаток на научна разработка на овој институт, негово поимно определување и негова систематизација.

Еден од ретките автори кои се обиделе да дадат систематизација на овој институт е Михајло Вуковиќ. Според него, во рамките на делот на облигационото право што се однесува на облигационите односи настанати со причинување на штета не може да се примени класификацијата која постои во договорното право, односно поделбата на договорното право на општ дел (општо учење за договорите) и посебен дел. Иако и во рамките на овој институт постојат поими со потесен и со поширок обем, сепак таа разлика не ја оправдува класификацијата на одговорноста за штета на општ и посебен дел и затоа авторот прави систематизација на четири дела во рамките на овој институт: *претпоставки за одговорност за штета, правни облици на надоместување на штета,*

⁸ Vuković M., *Odgovornost za štete*, Zagreb, 1971, str. 22.

⁹ Бајалчиев Д., *Вовед во правото – Право* (книга втора), Куманово, 1999, стр. 329.

¹⁰ Vuković M., *op.cit.*, str. 18.

*установување на одговорност за штета и остварување на одговорност за штета.*¹¹

Други автори зборуваат за елементи на граѓанско - правната одговорност кои на еден посреден начин нè водат кон нова класификација во системот на институтот. Како елементи на граѓанско - правната одговорност се наведуваат: *основот, условите за настанување и формата, односно видовите на одговорности.*¹² Со прифаќање на ваквата определба на структурата на граѓанско - правната одговорност се доаѓа до една тројна поделба на правните норми, односно можеме да зборуваме за постоење на норми во рамките на овој институт со кои се уредува: основот на одговорноста, постоење на норми со кои се уредуваат условите за настанување на одговорноста и норми кои ги уредуваат видовите на одговорност.

Нормите кои се однесуваат на основот на одговорност треба да се разликува од нормите за условите за настанување на одговорноста. Првите даваат одговор на прашањето зошто, односно заради кои факти законот го повикува штетникот на одговорност, а секако во законот постојат повеќе видови на одговори, додека вторите ни кажуваат кои се околностите кои треба да постојат за да можат да се применат одредбите за граѓанско - правна одговорност (примена на санкцијата и засновање на правото на надомест на штета).¹³ Според истиот автор, видовите на одговорност даваат одговор на прашањето на кој начин треба да се оствари санкцијата и тие секогаш се поврзани со одреден основ за одговорност. Така, на пример субјективната одговорност е вид на одговорност која е поврзана со вината како основ за одговорност итн.

Како и сите други правила на граѓанското право, така и правилата за одговорност за штета имаат хипотетички карактер. Хипотетичкиот карактер во правниот поредок значи дека правилата смеат да се применат само кога ќе настанат претпоставки за кои правото го поврзува настанокот на одредени правни последици.¹⁴ Ова означува дека за да настане одговорност за штета потребно е во реалноста на настанат одредени околности кои правото ги предвидува како услови за граѓанско - правна одговорност за причинета штета, односно правото одредува кои факти ќе имаат карактер на услови за настанување на одговорноста.¹⁵ Правото ги одредува овие претпоставки на таксативен начин, односно со таксативно набројување. Правниот поредок е оној кој ја има силата да додаде нови претпоставки, а тој низ историјата покажал тенденција на

¹¹ Vuković M., op. cit. str. 19.

¹² Salma J., Obligaciono pravo, Novi Sad, 2007, str. 453.

¹³ Ibid.

¹⁴ Vuković M., op. cit. str. 21.

¹⁵ Đorđević Ž., Stanković V., op.cit., str. 307.

намалување на бројот на претпоставките и како резултат на тоа влошување на положбата на штетникот.¹⁶

Иако ваквото определување на претпоставките (како таксативно, законски утврдени услови) не наведува на мислење дека нивното утврдување не остава простор за сомневање и дека е јасно и изречно, сепак проучувањето на правната теорија не наведува на сосема спротивен заклучок. Без разлика што се работи за прашање од суштествено значење, бидејќи зборуваме за услови за настанување на одговорност за причинета штета, правната теорија не постигнала согласност во врска со прашањата:

а) дали условите можат да се класифицираат во групи и

б) кои услови треба да бидат исполнети за да настане одговорност,

Многу правни теоретичари говорат за „услови воопшто“ и не вршат никаква класификација.¹⁷ Се работи за правни теоретичари кои во главно зборуваат за условите кои се потребни за настанување на субјективна одговорност за причинета штета, а кои се прикажуваат како услови кои се потребни за граѓанско - правна одговорност, воопшто.¹⁸ Постои и една група на правни теоретичари кои зборуваат за *општи услови* за граѓанско - правна одговорност, а притоа не спомнуваат никаква класификација, ниту пак од нивните дела може јасно да се види дали покрај општите услови постојат и други услови кои треба да бидат исполнети за да настане одговорноста.¹⁹ Третата група на правни теоретичари сметаат дека постои неминовност за класификација на условите и прифаќаат класификација на условите на *општи и посебни услови за настанување на граѓанско - правна одговорност за причинета штета*.²⁰ Усогласеност во оваа група на теоретичари постои само на ниво на класификација и поимно определување на овие два вида на услови, се разбира со некои мали исклучоци кои повеќе се однесуваат на термилошки промени, отколку на суштествени промени во оваа класификација.²¹ Во рамките на ова теоретско сфаќање под поимот општи услови се подразбираат сите факти чие постоење е неопходно во сите случаи на одговорност, а посебни се оние услови кои треба да постојат за да настане одреден вид на граѓанска одговорност, односно тие не се заеднички за сите видови на одговорност и нивно постоење се бара само во поединечни случаи. На ниво на определување на општите и посебните услови оваа

¹⁶ Vuković M., op. cit. str. 22.

¹⁷ Види Лоза Б.: Облигационо право, општи дио, Београд, 2000, стр. 188, исто види Vuković M., op. cit. str. 22.

¹⁸ Đorđević Ž., Stanković V. op. cit. str. 307.

¹⁹ Види Vučković M., Obligaciono pravo, Novi Sad, 1988, str. 238, Milošević Lj., Obligaciono pravo, Beograd, 1982, str.155, Bikić A., Obligaciono pravo, opći deo, Sarajevo, 2007, str. 194.

²⁰ Види Đorđević Ž., Stanković V. op. cit. str. 307, Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј.: Облигационо право, Скопје, 2008, Salma J., Obligaciono pravo, Novi Sad, 2007, str. 487 и други.

²¹ Одредени автори сметаат дека овие услови треба да се наречат задолжителни и варијабилни услови, наместо општи и посебни услови. За ова види Радишић Ј., Облигационо право – општи део, Београд, 2004, стр. 196

усогласеност се губи и наидуваме на различни мислења за тоа кои услови се сметаат за општи, а кои за посебни.

Листата на општи услови е различна. Во правната теорија оваа листа ја среќаваме во нејзината поопширна и сеопфатна верзија која вклучува пет општи услови: да постојат субјекти на облигациониот однос, штетата да настанала со противправно дејствие на штетникот, да постои штетно дејствие со кое е причинета штета, постоење на штета и да постои причинска врска меѓу штетното дејствие и штетата.²² Од друга страна, среќаваме и една пократка варијанта на листата на општи услови која ги вклучува само постоењето на штета и постоењето на причинска врска меѓу човековото дејствие и штетата како негова последица.²³

Се чини дека најраспространето во правната теорија²⁴ е сфаќањето дека општи услови за настанување на граѓанско - правна одговорност се следниве четири услови:

- Да постои штета за одредено лице или за неговите материјални добра;
- Штетата да е направена со противправно дејствие или пропуштање на причинителот на штетата;
- Да постои вина на сторителот на штетата и
- Да постои причинска врска помеѓу противправното дејствие и штетата.

Несомнено е постоењето на поврзаноста кај настанувањето граѓанско - правната одговорност и настанувањето на облигациониот однос настанат со причинување на штета. Граѓанско - правната одговорност во конкретниов случај ја употребуваме со значење на обврска за надомест на причинета штета. Ова значи дека кога зборуваме за настанување на граѓанско - правна одговорност всушност зборуваме за настанување на обврска за надомест на причинета штета. Од друга страна, обврската за надомест на штета претставува дел од содржината на гореспоменатиот облигационен однос, односно претставува една негова компонента. Тоа нè упатува на заклучокот дека настанувањето на обврската за надомест на штета е во директна врска и меѓусебна зависност со настанувањето на самиот облигационен однос. Точката на врзување помеѓу настанувањето на обврската (граѓанско - правната одговорност) и настанувањето на односот (облигационен однос настанат со причинување на штета) ја наоѓаме во *причинување на штета*. Причинувањето на штета од една страна претставува

²² Види Bikić A., Obligaciono pravo, opći deo, Sarajevo, 2007, str. 194.

²³ Види Vučković M., Obligaciono pravo, Novi Sad, 1988, str. 238.

²⁴ Види Jakšić S., Obligaciono pravo - opšti deo, Sarajevo, 1960, str.253, Đorđević Ž., Stanković V. op. cit. str. 307, Milošević Lj., Obligaciono pravo, Beograd, 1982, str. 155.

извор на облигациониот однос, односно облигационо правен факт кој доведува до создавање на односот, а од друга страна претставува предуслов за настанување на граѓанско - правна одговорност.

За општите услови за настанување на еден отштетно – правен однос, како и за посебните услови ќе стане збор во едно од наредните поглавја на овој учебник.

ГЛАВА 3

ПРИКАЗ ЗА ИСТОРИСКИОТ РАЗВОЈ НА ОБЛИГАЦИОНИТЕ ОДНОСИ НАСТАНАТИ СО ПРИЧИНУВАЊЕ НА ШТЕТА

Приказот на историскиот развој на облигационите односи со причинување на штета е неминовно поврзан и неразделив со одговорноста за причинета штета. Ова го споменуваме од причина што причината за штета може да биде најразлична. Така на пример падот на метеори може да причини намалување на нечиј имот, може да доведе до спречување за негово зголемување, а може да причини физички или психички болки итн. Меѓутоа во таков случај на настанување на штета не зборуваме за облигационен однос со причинување на штета бидејќи не постои одговорност за настанатата штета и оштетениот нема право на надомест на истата во смисла на правилата на отштетното право. За да постои право на надомест мора да постои нечија одговорност, а за да постои одговорност мора да постои основ на одговорноста (прашање кое ќе биде разгледувано во натамошниот текст, во едно од наредните поглавја). Затоа, трагањето по историскиот развој на облигационите односи со причинување на штета е неразделно поврзано со постоењето на правилата за одговорност за штета.

Нема директни историски извори за тоа како дошло – не до штета – туку до одговорност за штета. Споредувањето на разни податоци од примитивните заедници довело до сознанието дека одговорноста за штета морала да се образува пред да се развие правната надградба на стоковно - паричниот промет.²⁵ Според одредени етимолошки истражувања самиот збор „одговорност“ во европските јазици се јавува дури на крајот од 18 - ти век.²⁶ Овој податок упатува на заклучокот дека пред овој период не можеме да зборуваме за одговорност во денешна смисла на зборот, односно за граѓанско - правна одговорност како „...санкција за повреда на граѓанско - правна норма, која во суштина е обврска на одредено лице да му ја надомести штетата на друго лице и која денеска може да постои и без огласување на обврзаното лице за виновно за причинување на штетата.“²⁷ Но, ако поимот одговорност го сфатиме во неговото пошироко значење, односно ако одговорноста ја сфатиме како обврска да се поднесат одредени последици, било спрема општеството, било спрема поединецот²⁸, а тие последици ги сфатиме како последица на човековото постапување кое не е во согласност со постојните норми, која последица се одразува негативно во однос на лицето кое одговара, во тој случај можеме да кажеме дека одговорност постоела од најстари времиња.

²⁵ Vuković M., Odgovornost za štete, Zagreb, 1971, str. 11.

²⁶ Види Klarić P., Odštetno pravo, Zagreb, 2003, str. 5.

²⁷ Лоза Б., op.cit., стр. 181.

²⁸ Ibid.

Непобитен е фактот дека од најстари времиња причинувањето на штета од страна на член на општеството во однос на друг член на општеството создавало одреден однос помеѓу нив. Општествениот поредок не дозволувал причинителот на штетата да остане несанкциониран. Најпрво обичајните правила, а подоцна правните правила ја одредувале санкцијата. Нормите од овој карактер во регулирањето на општествените односи имале претежно заштитно и образовно значење и според целта што сакала да се постигне со нивното создавање се разликувале од нормите што се однесувале на договорите, бидејќи тие пред сè имале регулаторно значење, а дури потоа заштитно и образовно значење.²⁹

Токму во рамките на одредбите кои ги регулираат односите што настануваат со причинување на штетата треба да го бараме местото на одговорноста, притоа секогаш да имаме во предвид дека нејзината содржина е динамична категорија која се менувала под влијание на степенот на цивилизациски развој на едно општество, промените во стоковно - паричниот промет и производствените односи, техничкиот напредок и секако сфаќањето на поимот штета кој некогаш бил стеснуван, а некогаш прошируван.

Најраната правна историја ја претставуваат неколку клинописни кодификации. Како позначајни од нив, во правната историја на стариот век, се наведуваат Асирскиот законик, Хетитскиот законик и Хамурабиевиот законик. За нашиот предмет на истражување, посебно е значаен Хамурабиевиот законик.³⁰ Причината за тоа, од една страна, е што правните историчари го сметаат за најзначаен правен текст во Стариот Исток, а од друга страна, тоа што *„...на неколку места Хамурабиевиот законик ги изненадува читателите со предвидување на такви парични износи кои немаат карактер на казна, туку на надомест на штета.“*³¹ Разгледувајќи ги одредбите, во членот 53 според кој: *„Ако некој е премногу мрзелив да ја одржува својата брана, и не ја одржува добро; ако тогаш на неговата брана се направи отвор и водата го преплави полето, оној на чија брана настанал отворот треба да го надомести житото кое го уништил,“*³² членот 206 според кој: *„Ако некој човек во караница удри друг и му нанесе повреда на тој човек треба да се заколне: тоа не го направив намерно и да му плати на лекарот,“*³³ членот 236 според кој: *„Ако некој го дал бродот под кирија на бродар и бродарот не бил внимателен, и ако бродот се потопи или ако го изгуби, бродарот на господарот како надомест треба да му даде брод“*³⁴ и други членови од законикот, можеме да заклучиме дека санкциите предвидени во овие случаи на причинување на штета не претставуваат ништо друго, туку

²⁹ Vuković M., Odgovornost za štete, Zagreb, 1971, str. 9.

³⁰ Законикот се смета за најдрагоцениот траг од Вавилонското царство. Пронајден е дури во 1901 година во Сузи, денешен Иран.

³¹ Avramović S., Opšta pravna istorija - Stari i Srednji vek, Beograd, 1999, str. 61.

³² Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava, Kandić Ljubica, Savremena administracija, Beograd, 1992, Hamurabiev zakonik, čl. 53.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

надомест за истата. Со оглед на фактот дека постоела одредена еквивалентност помеѓу причинетата штета и обврската што произлегувала од неа, не можеме да кажеме дека овие санкции имаат казнен карактер. Другиот заклучок кој произлегува од толкувањето на овие членови е познавањето на институтот вина (лице кое **не ја одржувало добро** својата брана, **ненамерно** нанесе повреда на друг при караница, бродарот **не бил внимателен**), како услов за настанување на обврската за надомест.

Низ ваквите одредби законикот наликува на развиен правен систем и покажува резон кој е во потполна спротивност со останатите одредби кои ги санкционираат случаите на причинување на штета со смртни казни, талион и парични казни (композиција). Одредени автори сметаат дека Хамурабиевиот законик, во однос на облигационото право (посебно делот што ја регулира одговорноста за штета) е далеку понапреден од, на пример, Законот на 12 – те таблички и многу други законски текстови од Стариот и Средниот век и истовремено навестува покомплексни установи кои ги откриле подоцнежните правни системи.³⁵

За старите правни поредоци, како што се старото кинеско, индиско, сумерско право, карактеристично е што во нив се наоѓаат случаи на колективна одговорност на семејството.³⁶

Врз основа на историската литература³⁷ за старите правни поредоци може да се извлече еден генерален заклучок дека штетата најпрво се израмнувала со крвна одмазда помеѓу поединците и нивните семејства. Крвната одмазда била изворниот облик на одговорноста во рамките на кој одговорноста преминувала од колено на колено, односно одговорноста се проширувала.³⁸

Во хебрејското законодавство (Мојсеевите закони) крвната одмазда била заснована на начелото на талион, изразено преку принципот: око за око, заб за заб.³⁹

Дури ни римското право во кое материјата за договорите била извонредно развиена не покажувало ист степен на усовршеност на материјата за надоместување на штета. Според римското право, оштетениот можел да се одмазди или пак можел да бара надомест – роена. Роена во римското право, според одредени автори, не значело надомест на штета, туку откуп за откажување од одмаздата.⁴⁰

Според одредени автори, начелото на талионот, под влијание на развојот на производствените односи, било заменето со начелото на економски еквивалент,

³⁵ Види Avramović S., Opšta pravna istorija - Stari i Srednji vek, Beograd, 1999, str. 61 и str. 66.

³⁶ Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada (tom prvi), Beograd, 1978, str. 400.

³⁷ Во литературата, трагите на крвната одмазда ги среќаваме и во Библијата.

³⁸ Vuković M., Odgovornost za štete, Zagreb, 1971, str. 11.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada (tom prvi), Beograd, 1978, str. 400.

односно: наместо глава и крв, како надомест на штета се давал економски еквивалент.⁴¹ Економскиот еквивалент не може да се замисли поинаку, освен како некој вид на разбирање, договор со кој непријателството се претворало во пријателство, спорот во помирување, а крвта во некое економско добро.⁴² Ваквите сфаќања нè водат до заклучокот дека одговорноста најпрво имала договорен карактер, а облигационото право во почетокот се засновало на монизам, односно во својот првобитен состав било единствено и било составено само од договорите.⁴³ Конкретен пример кој претставува потврда за овој историски однос меѓу крвната одмазда и спогодбата (договорот), односно потврда за замената на едниот институт со другиот, наоѓаме во Законот на 12 – те таблици, во осмата таблица, во одредбата: „Ако некој екстремитет биде осакатен, па не се погодат нека се примени талионот.“⁴⁴ Талионот се применувал во случај да не се постигне спогодба за парична откупнина со оштетениот или за однапред утврдена законска парична казна. Сметаме дека одредбата јасно укажува на договорниот карактер на одговорноста и јасно укажува дека таа одговорност се појавила како замена на крвната одмазда како изворен облик на одговорноста.

Понатаму, првиот историски чекор што го направила одговорноста за да дојде до денешното нејзино значење било преобразувањето од нејзиниот изворен облик – крвната одмазда во форма на договор, односно компензација.

Вториот историски чекор што го направила одговорноста за да дојде до денешното нејзино значење било izdelувањето од договорните односи и нејзиното засновање на вондоговорни односи. Договорот, понатаму, можел да послужи само за модифицирање на одговорноста, но не и за нејзино настанување.⁴⁵ Ваквата поделба на облигационото право од времето на Гај, подоцна и Јустинијан станува правило без исклучок. Ова се однесува и на сите граѓански кодификации од 19, 20 па и оние од 21 век, во кои спаѓа и нашиот Закон за облигационите односи.

Третиот историски чекор на одговорноста, на патот до денешното нејзино значење била еманципацијата на одговорноста за штета од кривичната одговорност. Денеска, општоприфатено сфаќање во правната теорија е дека кривичната и граѓанската одговорност имаат заедничка историја, односно во прво време меѓу нив не се правела разлика и дејствијата до кои се причинувала штета се сметале за кривични деликти, а и повредите на договорите се казнувале како

⁴¹ Vuković M., Odgovornost za štete, Zagreb, 1971, str. 11.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Поленак – Акимовска М., Бучковски В.: Избор на текстови од римското право, Скопје, 2000, стр. 25.

⁴⁵ На овој начин се дошло до дуализам во облигационото право, односно од една страна договорните односи, а од друга страна вондоговорните односи.

кривични дела.⁴⁶ Реликт на ваквата историја на граѓанската одговорност денеска се многубројните штети кои го задржале кривичниот карактер. Од друга страна, развојот на поредокот покажува дека оваа еманципација не е спроведена докрај. Во рамките на одговорноста за штета останале некои реликти кои се сметале потребни за одговорноста за штета, но потсетуваат на врската на одговорноста со кривичните санкции. Такви се вината, пеналите и договорната казна. Денеска, во правната теорија сите теоретичари прават разлика помеѓу граѓанско - правната и кривичната одговорност⁴⁷, притоа упатувајќи и на допирните точки кои постојат меѓу нив.

3. 1. Развојот на отштетното право во рамки на римското право

Римската Империја како политичка организација престана да постои пред повеќе векови, но Римската јуриспруденција (правен систем), преку нејзиното влијание, сè уште е во сила. Во неговата модернизирана форма, Римското право станало право на повеќе од три четвртини од цивилизираниот свет, и „...*Гибоновите зборови напишани во 18 –ти век дека Јустинијановото право сè уште изнудува почит или послушност на независните нации,*“⁴⁸ денеска имаат уште поголемо значење од тогаш. Римското облигационо право пак, е најважното и најсовершеното правно наследство од Рим и претставува точна разработка на сите битни односи помеѓу обичните сопственици на стока: купување и продавање, послуга, заем, договор и други обврски. Токму поради овие својства, римското облигационо право, иако во нешто изменета и дополнета форма било реципирано во францускиот граѓански законик (Code civil) и во другите буржоаски законици од континентален тип.

Иако римското право во кое материјата за договорите била извонредно развиена не покажувало ист степен на усовршеност на материјата за надоместување на штета,⁴⁹ сметаме дека претходно кажаното за римското право е доволна причина за да го издвоиме од останатите правни поредоци во Стариот век и со посебно внимание да го побараме местото на одговорноста за причинување на штета во него.

Во римското право не може да се зборува за граѓанско - правна одговорност во денешна смисла на зборот. Поради тоа прашањето го поставуваме на еден поинаков начин: ***дали во римското право постоела обверска која би можела да се квалификува како обверска за надомест на штета?***

⁴⁶ Види Đurović R., Dragašević M., Obligaciono pravo sa poslovima prometa, Beograd, 1980, str. 140; Радишић Ј., op.cit., стр. 188; Vuković M., Odgovornost za štete, Zagreb, 1971, str. 13.

⁴⁷ Види Đurović R., Dragašević M., op. cit., str. 140; Vučković M.: Obligaciono pravo, Novi Sad, 1988, str. 231 Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada (tom prvi), Beograd, 1978, str. 406.

⁴⁸ Burdick, W. L., The principles of Roman law and their relation to modern law, New York, 1938, str. 28.

⁴⁹ Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada (tom prvi), Beograd, 1978, str. 400.

Во класичното римско право, причинувањето на штета претставувало посебен извор на облигации. Поделбата на облигационите односи според нивниот настанок најдобро е изразена во Институциите на Гај според кои: *Omnis enim obligatio vel ex contractus nascitur vel ex delicto*⁵⁰ или во превод - секоја облигација настанува или од договор или од деликт. Без разлика што оваа поделба подоцна се проширувала, во секој случај облигационите односи кои настанувале со причинување на штета (како последица на деликт) биле уредени како посебен вид на облигациони односи кои постојат одделно од односите што настанувале со согласност на волјите, односно договорите.⁵¹

Одговорноста која произлегувала од деликтите во римското право, во правната теорија денеска, е позната како деликтна одговорност и се разликува од одговорноста за онаа штета која е причинета од страна на една од страните (должникот или доверителот) на постоечки облигационен однос. Одговорноста за штетата причинета во рамките на постоечки облигационен однос се нарекува контрактуелна, односно договорна одговорност. Во римското право, гореспоменатите два вида на одговорност за причинета штета биле уредени посебно, иако одредени автори зборуваат за противправните дејствија со кои се причинува штета во рамки на постоечки облигационен однос како за договорни деликти.⁵² Со причинувањето на штета во овој случај, римското право предвидувало создавање на обврска за страната која причинила штета, во однос на другата страна која ја претрпела штетата. Претпоставките за настанување на оваа обврска, начинот на нејзино утврдување и нејзината содржина, во различни периоди од римското право биле различно уредени.

Утврдувајќи го на несомнен начин постоењето на правен однос помеѓу лицето во чија полза гласела облигацијата (активниот субјект, *reus credendi*) и лицето врз кога паѓала облигационата обврска (пасивниот субјект, *reus debendi*), се поставува прашањето – која била обврската на должникот (*debitor*) во овие случаи, односно она што во погорниот дел од текстот си го поставивме како прашање: дали таа обврска би можела да е квалификува како обврска за надомест на штета во денешна смисла на зборот?

Кон определувањето на правната природа на обврската на дебиторот ќе пристапиме од два различни аспекти:

- од аспект на обврската која произлегувала при причинување на штета во рамки на постоечки облигационен однос (во

⁵⁰ Gaï 3, 88.

⁵¹ Кон крајот на класичниот период, Гај ја проширува оваа поделба и додава кон неа нов извор на облигациите – *variis causarum figuris*, односно обврски кои извираат од различни правни основи (извори). Во Јустинијановата кодификација е направена четириделна класификација на изворите на облигациите: обврски кои потекнуваат од договори, квазидоговори, деликти и квазиделикти.

⁵² Види Пухан И., Поленак – Акимовска М., Римско право, Скопје, 1991, стр. 229.

понатамошниот текст договорна одговорност, секундарна обврска) и

- од аспект на обврската која настанувала врз основа на причинување на штета со противправно дејствие кое според римското право претставувало деликт, примарна обврска.

Причината за одделеното разгледување на обврските е фактот што **основните правила за уредување на договорните обврски и обврските што поизлегувале од противправни повреди на туѓи добра (од деликти) во римското право биле различни.**

Во рамките на постоечки облигационен однос, причинувањето на штета настанувало, во главно, поради неисполнување на облигацијата. До неисполнување на облигацијата можело да дојде: или затоа што должникот не го исплатил долгот, иако во моментот на втасаното побарување тоа било можно, или поради тоа што доверителот неоправдано не сакал да ја прими понудената исплата, или затоа што во моментот на втасаното побарување не било можно да се изврши облигацијата. Правилата кои ја уредуваат одговорноста за надоместување на штетата во овие случаи се разликувале во различни периоди од римската држава.

Во старото право, одговорноста на должникот поради неизвршување на договорените престации се ценела објективно: должникот бил должен да ја надомести штетата без оглед на причините што му попречиле да ја изврши ветената престација, односно при утврдување на обврската на должникот да му ја надомести штетата на доверителот било ирелевантно дали обврската не била извршена по вина на должникот или под дејство на виша сила.⁵³ Единствена претпоставка за настанување на обврската е **да постоело активно дејствие на должникот (чинење).** Во рамките на овој услов го среќаваме правилото според кое: *"Qui dari promist, ad damnum non faciendum tenetur"*⁵⁴ – лицето кое се обврзало дека ќе даде нешто, одговара за давање, а не за правење. Преку практичен пример, правилото означувало дека во случајот кога должникот со стипулација се обврзал на доверителот да му предаде определен роб, тој одговарал за надомест на штета само во случај кога ќе го убие робот, а не и во случај кога робот ќе умрел поради непреземање на мерки за негово лекување, или поради недавање храна на робот. Сите други причини за штета биле сметани за *casus* – случај и го ослободувале должникот од обврската да ја надомести штетата.

Според прописите на класичното право се барало исполнување на две претпоставки за да настане обврска за должникот да ја надомести штетата што

⁵³ Вака и Пухан И., Поленак – Аќимовска М., *op.cit.*, стр. 229; Андреев Н. М., Римско частно право, София, 1971, стр. 267.

⁵⁴ D. 45, 1, 91.

доверителот ја претрпел поради задоцнувањето на должникот или поради неисполнувањето на обврската. Тие се задржуваат како претпоставки и за обврската за надомест на штета во пост класичниот период, поточно според Јустинијановото право. Овие две претпоставки биле⁵⁵:

1. постоење на вина на страната на должникот и
2. настанување на штета на страната на доверителот.

Од аспект на обврска која настанувала со преземање на противправните дејствија во римското право можеме да кажеме дека тие противправни дејствија биле уредени како посебни деликти и за секој од нив се предвидувала посебна санкција.⁵⁶ Старото римско право познавало два деликти: **furtum** и **injuria**. Двата деликти се уредени со Законот на 12 таблици.⁵⁷ За двата деликти било карактеристично дека постоела намера, односно тие биле волеви дејствија.⁵⁸

Со воведувањето на Lex Aquilia (во III век од старата ера, односно, според најголемиот дел од правната литература, во 286 година пред новата ера) настанале промени значајни за одговорноста за штета во римското право. „Со овој закон биле укинати сите закони кои дотогаш говореле за штета сторена со противправни дејствија, вклучувајќи ги и одредбите од Законот на 12 таблици. Овој закон бил плебисцит бидејќи го поднел на гласање пред плебсот плебејскиот трибун Аквилије“⁵⁹

Damnum injuria datum во римското право претставувало противправно оштетување на туѓи ствари⁶⁰. Овој деликт од римското право бил уреден единствено со Lex Aquilia. Со толкување на одредбите од трите поглавја на законот се поставиле неколку услови кои требало да бидат исполнети за да се смета дека настанало противправно оштетување на туѓи ствари. Тие услови биле:⁶¹

- штетата да е причинета со позитивно дејствие (не со пропуштање) и тоа со непосредно физичко делување на штетникот врз стварта (**damnum corpore corpori datum**).

⁵⁵ Повеќе за облигационите односи со причинување штета кај Амповска М., *Историски и компаративен развој на граѓанско-правната одговорност за причинета штета*, Тетово, 2015, стр. 40-57.

⁵⁶ Повеќе за деликтите од римското право кај Амповска М., *Историски и компаративен развој на граѓанско-правната одговорност за причинета штета*, Тетово, 2015, стр. 40-57.

⁵⁷ Законот на 12 таблици – Lex XII tabularum е збирка на римските обичајни правила, кои во 451 год. п. н.е. биле усвоени како законски правила на центуријатските комиции и кодифицирани на бакарни плочи.

⁵⁸ Burdick, W. L., op.cit., str. 487.

⁵⁹ D. 9, 2, 1 Ulpianus libro octavo decimo ad edictum.

⁶⁰ Horvat M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1973, str. 303.

⁶¹ Според Klarić P., op.cit., str. 7.

- понатаму, се поставило барањето штетата да е причинета намерно (dolus) или поради невнимание (culpa), при што и најлесниот облик на невнимание се земал во предвид, односно: "In lege Aquilia et levissima culpa venit." ⁶² Според тоа, нема да биде казнет оној кој без долус и небрежност некому случајно сторил штета, бидејќи во тој случај не постои противправност. ⁶³

Во рамките на своето право ius edicendi, римските магистрати имале правосоздавачка улога во римската држава и донесувале едикти⁶⁴ со кои од една страна го применувале старото римско право (ius civile), а од друга страна при примената го прилагодувале на новонастанатите општествени услови и начелото на правичност. Во однос на деликтите, нивниот придонес кон римското право се состоел во воведувањето на нови правни средства (actiones et exceptiones). Резултатот се состоел во санкционирање на неколку нови деликти како извори на облигации. ***Овие деликти се познати како dolus, metus u fraus creditorum.***

Во римското право, почнувајќи од Законот на 12 таблици, па до создавањето на Јустинијановата кодификација, среќаваме извори на облигациони односи многу слични на деликтите. Во рамките на Јустинијановата кодификација тие биле систематизирани во посебна група, наречена квазиделикти. Квазиделиктите по одредени свои карактеристики наликувале на деликти, но кај нив секогаш постоела одредена карактеристика која ги разликувала од деликтите и се јавувала како пречка за нивното квалифицирање во оваа група. Во одредени случаи разликата се состоела во непостоење на штетна последица, туку опасност од настанување на штета, во други случаи не постоела вина на страна на сторителот или сторителот не бил познат, а во трети случаи причинителот на штетата бил деликтно неспособно лице (непресметливи лица, животни или ствари).

Предмет на нашиот интерес е обврската која настанувала врз основа на квазиделикт и нејзината правна природа. За таа цел ги разгледуваме римските квазиделикти, секако преку видовите на тужби. Врз основа на предвидените тужби во римското право ги разликуваме следниве квазиделикти:

- Квазиделикт наречен "si iudex litem suam fecit" кој се состоел од причинување штета за странките од страна на судија, како резултат на неговото незнаење. Овој квазиделикт создавал обврска за судијата да ја надомести штетата во износ определуван од судот;

⁶² D. 9, 2, 44 Ulpianus libro quadragensimo secundo ad Sabinum.

⁶³ Види Gaj, Inst. 3, 210 – 211.

⁶⁴ Со донесување на едикти, магистратите создале еден нов правен поредок, различен од ius civile, кој поради честа што произлегувала од вршењето на таквата функција се нарекувал хонорарно право (honor), или магистратско право.

- Квазиделикт кој се состоел од постоење на предмети на куќите до јавните патишта кои можат да паднат и да ги повредат минувачите;
- Квазиделикт кој се состоел во причинување на телесна повреда на трето лице со фрлање на ствар од куќа, во случаите кога не можело да се установи кој ја фрлил стварта. За настанатата штета одговарале сите жители на куќата, без оглед на постоењето на вина;
- Квазиделикт кој се состоел од причинување на штета на корисниците на бродови, гостилници и јавни штали од страна на лица што работеле во таквите претпријатија. За штета причинета со ваков квазиделикт одговарал сопственикот на претпријатието, а неговата одговорост била субјективна одговорност за вина *culpa in eligendo* и
- Квазиделикти кои се состоеле во причинување на штета од страна на лицата *alieni juris*, робовите и животните. За ваквата штета одговарал *pater familias* (ноксална одговорност).

Како еден заклучок во поглед на обврската за надомест на штета, можеме да сумираме дека санкциите за противправни дела со кои се причинувала лична или материјална штета се движеле по следниов хронолошки редослед:⁶⁵

- исто како и во сите други стари поредоци, најпрво како општествена санкција за причинета штета била неограничената приватна (крвна) одмазда;
- потоа се јавува начелото на талионот, односно одмаздување со нанесување на повреда еднаква на онаа што ја претрпел оштетениот;
- талионот историски се заменува со паричен износ кој се јавува во улога на откупнина и се одредува во спогодба со оштетениот. Најдобар пример за ваквото откупување на крвната одмазда е одредбата од Законот на 12 таблици која вели: *"Ако некој екстремитет биде осакатен, па не се спогодат нека се примени талионот"*⁶⁶;
- наредниот чекор на санкцијата е предвидување на парична сума во повеќекратен износ (казна) на вредноста на оштетената ствар. Се смета дека барањата поставувани на основ на деликтите *furtum* и *rapina* биле од казнена природа⁶⁷ и

⁶⁵ Според Klarić P., *Odštetno pravo*, Zagreb, 2003, str. 9; исто и Андреев Н. М., Римско частно право, София, 1971, стр. 343.

⁶⁶ Поленак – Акимовска М., Бучковски В., *op.cit.*, стр. 25.

⁶⁷ *Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada (tom prvi)*, Beograd, 1978, str. 400.

- на крајот, во рамките на хонорарното право се среќаваме со предвидување на парични казни во висина на оштетувањето, односно надомест на штета.

Врз основа на санкциите можеме да кажеме дека римското право, во поглед на облигационите односи настанати со причинување на штета, не ја познавало одговорноста за штета во денешна смисла на зборот. Паричните казни кои штетникот бил должен да ги плати имале карактер на сатисфакција и казна, а нивна основна цел била репресијата. Од друга страна, вистина е дека со примање на досудената казна, оштетениот воедно бил и обесштетен. Затоа одредени автори сметаат дека во времето на Гај одредени тужби, покрај казнен карактер, имале и карактер на надоместување на штета, како на пример *actiones rei persecutoriae*.⁶⁸

Имајќи го во предвид гореизнесеното ќе се согласиме дека „...иако римското право никогаш не се ослободило од казнениот (пеналниот) карактер на обврските што потекнувале од деликти, сепак може да се каже дека во подоцнежното римско право се развива поимот надомест на штета, или заедно со казната, или наместо неа“,⁶⁹ а „...тужби за надомест на штета не биле допуштени во сите случаи, туку само во оние случаи кои законодавецот посебно ги одредил.“⁷⁰

3.2. Развојот на отштетното право во средниот век

Тука би се префрлиле во средниот век, со цел приказот на историскиот развој на облигационите односи (отштетно-правните односи) да добие една хронолошка димензија. Со поимот среден век се означува еден период од историјата на човечкото општество, којшто во европската историја започнува од времето на пропаста на Западното Римско Царство во 476 година и трае до 1789 година, односно до Француската буржоаска револуција (иако има и поинакви размислувања за горната граница на средниот век).⁷¹

Распаѓањето на Римската Империја, ширењето и зацврстувањето на христијанството, постоењето на феудалните односи, формирањето на среновековните држави (Франската држава, Византија) и другите општествени услови влијаеле на европско тло да се издиференцираат три правни поредоци:

- Римско право, кое во средниот век влегува преку византиското право и правото на Франкската држава, претставувајќи ја нивната основа,

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Klarić P., op.cit., str. 9.

⁷⁰ Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada (tom prvi), Beograd, 1978, str. 400.

⁷¹ Види Поповска Б., Историја на право II, Скопје, 2007, стр. 5.

- Христијанско право и
- Словенско право.

Византиското право се развива првенствено низ законодавната активност на царевите. Ова право е засновано на римското право, поточно на Јустинијановата кодификација, иако со текот на времето прави значајни отстапувања од својата основа.

Во рамките на византиското право, со оглед на нашиот предмет на интерес, за нас најзначаен е **Nomos Nautikos или поморскиот закон**.⁷² Со овој закон, меѓу другото, се регулирале и одговорностите на лаѓарот за превземениот товар. Некои теоретичари го нарекуваат „Родоски“ закон. Причина за таквата појава е сличноста на неговите одредби со римскиот Lex Rhodia de iactu, за кој „...извесно е дека е записан од влијанието на античките грчки, односно хеленистички правни резони. Тоа првенствено се однесува на познатата установа, таканаречена општа хаварија, која не е напуштена до денес, а предвидува дека и до колку со жртвување на дел од товарот бродот може да се спаси од потопување, штетата солидарно да ја поднесат сопственикот на бројот и сопствениците на исфрлената и сочуваната стока.“⁷³

Правото на Франкската држава⁷⁴ во себе ги вклучувало римското право и германското обичајно право. Римското право се применувало преку разни компилации (збирки на римско право) настанати во варварските држави, наречени варварски законици.⁷⁵

Варварските законици содржеле однапред определени износи на надомест кои имал обврска да ги плати оној кој нанел штета на некое лице или на неговиот имот. Во однос на штетата нанесена на личноста, барањето најдолго го задржало карактерот на одмазда.⁷⁶ Токму поради овој факт, се смета дека во ова времето обврската за надомест на штета имала казнен карактер.

Словенското право во својата основа претставува обичајно право на старите Словени, кое подоцна, преку неговите кодификации, ќе стане основен регулатор на односите на јужнословенските народи (Србите, Бугарите, Македонците, Хрватите, Црногорците), во рамките на нивните држави.

⁷² Во правната историја овој закон се смета за важен закон од византиското право и се споменува заедно со уште два закони кои се сметаат за негови современици: Nomos Georgikos (земјоделски закон) и Nomos Stratiotikos војнички закон.

⁷³ Avramović S., Opšta pravna istorija - Stari i Srednji vek, Beograd, 1999, str. 154.

⁷⁴ Франкската држава била едно од најзначајните германски кралства формирани на територијата на Западното Римско Царство и во моментот на своето најголемо проширување ја опфаќало територијата на модерна Франција, Белгија, Холандија, Западна Германија, Швајцарија, Австрија и поголемиот дел од Италија.

⁷⁵ Поповска Б., op.cit., стр. 41.

⁷⁶ Ibid.

Најстарите податоци што се зачувани за животот на словенските племиња и датираат од VI и VII век содржат еден интересен податок за феноменот штета низ обичаите и обичајното право. Според овие обичаи се сметало дека словенските племиња се благонаклони кон гостите и ги придружуваат од место до место, каде што на гостите им е потребно да одат, така што ако поради негрижата на определен домаќин гостинот претрпи било каква штета, соседот кој го довел гостинот започнува караница против домаќинот, сметајќи ја осветата на гостинот како света должност.⁷⁷ Несомнено е дека ова обичајно правило зборува за претрпување на штета, иако не е јасно дали се работи за материјална или нематеријална штета, при што не е важно дали постои вина на лицето кое ја причинило штетата (домаќинот), туку доволно е тоа да не било доволно внимателно. Според одредени теоретичари „...овој историски извор укажува дека старите Словени на штетата гледале како на последица за која е потребна **освета според талионското начело**, а не како однос од кој произлегува обврската за надомет на штета.“⁷⁸

Одредени обичаи на старите Словени кои потекнуваат од овој период фаворизираат еден поинаков институт наречен „мирење“. Тој опфаќал два моменти: моралната и материјалната сатисфакција. Моралната сатисфакција се остварувала преку свечена церемонија, а како материјална сатисфакција, на оштетениот му се давала одредена парична или имотна вредност со која виновникот ја откупувал својата безбедност и својот живот.⁷⁹

Споменатите обичаи се однесуваат на штетата која настанува со повреда на личноста или телесниот интегритет на едно лице. Тие повреди на почетокот предизвикувале односи на одмазда, а подоцна и плаќање на одредена парична или имотна вредност. За таа вредност не може да се каже дека претставува надомест на штета во денешна смисла на зборот. Причината за ваквото наше мислење е целта поради која се давал паричен надомест. Надоместот бил даван со цел да се откупи одмаздата, а не за да се оствари начелото на еквивалентност кое се повредува во случаите кога едно лице ќе претрпи штета. На овој начин, кај словенските племиња, во средниот век се случува она што старите народи, вклучувајќи го и римскиот народ, го минаа во стариот век.

Таквото повторување на историјата нè води кон заклучокот дека одговорноста за штета во рамките на секое општество има иста историја. Таа не зависи од вековите, туку од степенот на развој на племињата и народите. Како што крвната одмазда се јавува како неминовна форма на одговорност за причинување на штета (во главно нематеријална штета), така и економизирањето на овие односи се јавува како втора неминовност на одреден степен од развојот на општеството.

⁷⁷ Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., Облигационо обичајно право, „Прилози за обичајното право на македонскиот народ (том 1)“, МАНУ, Скопје, 2000, стр. 384.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

Крвната одмазда, крвното мирее и глобата која потекнува од мирееето биле многу вообичаени и најверојатно на балканските простори се задржале и до XIV век, со таа измена што по појавата на државата, причинителот на штетата плаќал одредена глоба (парична казна) и на државата.⁸⁰

Во периодот на развиениот византиско - словенски феудализам најзначаен пишан извор за јужнословенската област (тука спаѓа и територијата на Македонија) бил Душановиот законик. Тој содржел прописи со кои делумно го реafirмирал обичајното право, одредби кои ги немало во обичајното право и одредби со кои се регулирале односи настанати со новиот државен живот.

Преку обичајното право, во Душановиот законик влегол и **институтот колективна одговорност**. Овој институт имал големо значење за феудалното општество. Освен во Душановиот законик, го среќаваме и во други извори на словенското право, како на пример Законот за судење на луѓето. Во односите настанати со причинување на штета, примената на овој институт значела дека за штетата што едно лице ќе ја причини, одговорна е целата група на лица кои се во одреден правен однос со него. Одговорноста била објективна, кривична и материјална. Така, со овој законик за селото се предвидувала колективна одговорност за надомест на штетата, настаната од кражби и разбојништва на територијата на селото, за сите штети на имотот на властелинот кои би настанале по неговата смрт и сл.⁸¹

Дискутабилно е прашањето дали „глобата“ превидена во Душановиот законик била само јавна казна (кривична санкција) или во себе го содржела и надоместот за штета. Ова прашање повторно нè враќа во стариот век, поточно во римското право, во рамките на кое ни се појави истото прашање во поглед на санкциите што беа превидени за одделни деликти. Исто како и римскиот право, и во средниот век среќаваме двократно, трократно или повеќекратно надоместување на штетата. Правната природа на овие санкции за повеќекратно надоместување на штетата, се чини дека никогаш докрај не можеме да ја утврдиме. Причина за тоа е историското создавање на правила кои во себе вклучуваат повеќе области и институти. Во конкретниот случај се јавува мешање на кривично – правната и граѓанско – правната одговорност за причинета штета. Иако сметаме дека повеќекратните износи предвидени во корист на оштетениот и наречени „глоба“ имаат казнен карактер, односно целта им е да го казнат сторителот, да извршат репресија, сепак сметаме дека во една споредна улога, тие казни претставувале надомест на штетата што едно лице ја претрпело, односно негово обесштетување.

⁸⁰ Види Ibid.

⁸¹ Види Драгојловић Д., Институција колективне одговорности код Балкански Словена у средњем веку, „Обичајно право и самоуправе на Балкану и суседним земљама“, САНУ, Београд, 1974, стр. 423.

3.3. Развојот на отштетното право во новиот век

На крај од овој приказ на историскиот развој на облигационите односи со причинување на штета се префрлуваме на новиот век. Новиот век е век на одвојување на граѓанската од кривичната одговорност, век на кодифицирање и век на тенденции за унифицирање (хармонизација) на граѓанското право (приватното право), а со тоа и на правилата што ја уредуваат одговорноста за штета во Европа.

По долги векови на мешање на граѓанската одговорност со кривичната одговорност, а како резултат на тоа и потешкотии што правните теоретичари ги имаат во обидот да се определи дали санкциите за причинување на штета се казна за причинителот или надомест (еквивалент) за причинетата штета, во новиот век јасно е повлечена разликата меѓу двата вида на одговорност. Одвојувањето на граѓанската од кривичната одговорност во правната теорија се припишува како заслуга на Domat и Pothier, француски теоретичари, за кои воедно се смета дека го поставиле и општото (основното) начело на граѓанската одговорност.⁸² Според Домат, општото начело е формулирано на следниов начин: *„Сите загуби и сите штети кои ќе ги причини некое лице поради своја непромисленост, невнимателност, непознавање на она што лицето било должно да го познава или друга слична вина, без оглед колку е лесна, мораат да се надоместат...”*⁸³

Зборувајќи најпрво за процесот на кодифицирање, кој временски и содржински му претходи на процесот на унифицирање, можеме да за кажеме дека кај модерните европски кодификации воочливи се неколку карактеристики. Велиме европски, бидејќи овој процес на кодификација сè уште не е спроведен во Америка и во однос на американското право. Истото се однесува и на Англија која, иако е европска држава, не припаѓа на континенталниот правен систем, туку на common law системот. Затоа и зборуваме за англо – американско право.

Како заедничка карактеристика за нововековните кодификации се јавува римската правна традиција. Неа ја наоѓаме во основата на секоја кодификација, без разлика дали станала нејзин дел со проста рецепција на правните правила на римското право или, пак, истите се воопштени и претворени во нови правни правила

Како друга карактеристика се јавува нивната теоретска основа. Теоретска основа на кодификаторските процеси се две големи и значајни правни школи. Од една страна, тоа е учењето за природното право, изразено во францускиот и во одредена мера австрискиот законик. Од друга страна тоа е школата на пандектистите, под чие влијание се развиваат германскиот и швајцарскиот законик.

⁸² Klarić P., op.cit., str. 13.

⁸³ Цит. според Klarić P., op.cit., str. 13.

Природно – правната школа го прокламирала учењето за еднакви права на сите луѓе како и нивна еднаквост пред законот. Тоа допринело за реализација на идејата за кодификација во 19 век. Редакторите на првите граѓански законици донесени во почетокот на 19 век биле приврзаници на оваа школа (Цајлер, Мартин, Јован Хаџиќ и др.).⁸⁴ **Под влијание на природно – правната школа закониците како основно начело го прифатиле начелото за субјективна одговорност според кое штетата треба да ја надомести оној кој ја причинил.** Основа за одговорноста претставува вината. Оваа идеја достигнала кулминација и најдобро е изразена во формулата на Јеринг според која на надомест на штета не обврзува самата штета, туку вината, без вина не постои одговорност.⁸⁵

Начелото на субјективна одговорност како општа (генерална) одредба во рамките на правилата за одговорност за штета го среќаваме во следниве одредби:

- член 1382 од Францускиот граѓански законик, според кој: *„Секое човечко дејствие со кое на друг му се предизвикува штета го обврзува оној со чија вина е нанесена да ја поправи“* и членот 1383 според кој: *„Секој одговара за штетата што ќе ја причини, не само со својата намера, туку и со своето невнимание и непромисленост.“*
- во §1295 од новелираниот Австриски граѓански законик според кој: *„Секој е овластен да бара надомест на штетата од штетникот кој ја нанел со своја вина, па било штетата да е причинета со тоа што се повредила некоја договорна обврска или независно од договорот.“*
- §826 од Германскиот граѓански законик според кој: *„Оној којшто на начин спротивен на добрите обичаи намерно ќе му нанесе штета на друг, должен е истата да ја надомести.“* Иако според одредени автори наведената одредба има значење на општа одредба,⁸⁶ сепак воочлив е нејзиниот ограничен опсег, во кој е опфатена само намерата. Затоа, во рамките на ова прашање ќе ја спомнеме и одредбатата од §823 според која: *„Кој на друг намерно или со невнимание противправно му го повреди животот, телото, здравјето, слободата, сопственоста или кое било друго право, должен е да ја надомести штетата причинета со таа повреда.“*

Подоцна, почнувајќи од триесетите година на 19 – от век, па до ден денешен, субјективната одговорност го губи местото на основен вид на одговорност за

⁸⁴ Куштримовиќ Р., Граѓанско право ,општ дел, стр. 25.

⁸⁵ Klarić P., op.cit., str. 30.

⁸⁶ Види Ibid.

причинета штета. Развојот на индустријата и прометот, кој е една од основните карактеристики кои го одбележуваат новиот век, во сферата на граѓанско – правната одговорност се рефлектирал преку појавата на еден нов вид на одговорност – објективна одговорност, односно одговорност без оглед на вината. Објективната одговорност стана неминовност во новиот век и без оглед дали ја оправдуваме преку теоријата на ризикот, теоријата на интересот, теоријата на опасноста или некоја друга теорија, таа го најде своето место во најголемиот дел од позитивно – правните системи во светот, започнувајќи од правниот систем на Прусија, со донесувањето на Законот за железницата од 1838 година.⁸⁷

Како резултат на заснованоста на европските граѓански законици на една од погоре наведените теоретски основи произлегува и една друга карактеристика на овие законици: **темелите, односно основите на граѓанскоправната одговорност и на отштетното право во овие правни системи во значителна мера се разликуваат.** Така, на пример, правните системи на Франција и Белгија имаа сосема различен пристап кон ова прашање во однос на правниот систем на Германија. Резултатот на нивните различности е долгогодишното отсуство на тенденции или пак обиди за хармонизирање на правилата што ја уредуваат одговорноста за причинета штета. Дури ниту Европската Унија или Советот на Европа досега не направиле обиди да го хармонизираат отштетното право во Европа. **На европско ниво, досега, е направена хармонизација единствено во областа на одговорноста за производ (product liability).**

Растечкиот тренд на хармонизација на правните системи во Европа сепак не го одминал ниту отштетното право. Обидот да се дојде до негова хармонизација започнал во 1992 година, со создавањето на група од стручњаци (професори, во најголем дел) од областа на отштетното право. Денеска оваа група се нарекува European group on tort law или the Tilburg Group. Целта што оваа група си ја поставила пред себе било дискутирањето (на нивните редовни средби) за основните прашања на отштетното право, најновите настани во ова област, како и натамошниот правец на развивање на отштетното право. Најзначајниот резултат од работата на групата е изготвувањето на Принципи на европското отштетно право односно Principles of European Tort Law за кои ќе стане збор во рамки на изворите на отштетното право.

⁸⁷ За ова види повеќе Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј.: Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 538.

ГЛАВА 4

НАЧЕЛА НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО

4.1. НАЧЕЛАТА НА ОБЛИГАЦИОНОТО ПРАВО КАКО НАЧЕЛА И НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО

Во нашиот Закон за облигационите односи се содржани основни одредби кои имаат карактер на основни начела сфатени како заедничка основа и истовремено детерминанта на нормираниот дел од Законот, набљудуван низ призмата на целите, содржината и на неговото место, улогата и значење во рамките на правниот систем. Тие иако изразени во една крајно сублимирана форма и оттука поставени на едно релативно високо апстрактно ниво, сепак, се доволна идејна насока на законодавецот во регулирањето на одделните институти во Законот за облигационите односи но и пошироко од тоа.⁸⁸ Овие основни начела на облигационото право прокламирани преку основните одредби во законот секако дека се применливи и на теренот на отштетното право.

Основни начела на законот на облигационите односи се: начелото на слободно уредување на облигационите односи, начело на еднаквост и рамноправност, начело на еквивалентност – еднаква вредност на давањата, начело на забрана на злоупотреба на правото, начело на совесност и чесност, начело на справедливост, начело на забрана на предизвикување на штета.

Начелото на слободно уредување на облигационите односи кај облигационите односи настанати со причинување на штета би можело да се каже дека нема своја примена единствено во поглед на настанувањето на односот и изборот на страните бидејќи овој однос редовно настанува спротивно на нивната волја, најчесто и меѓу лица кои дотогаш не се познавале ниту имале волја да стапат во било какви односи. Инаку во поглед на содржината, предметот, времетраењето, замената на страните, начинот на престанување секако дека ќе најде примена член 14 од ЗОО кој го прокламира начелото на слободното уредување на облигационите односи: *„Учесниците можат својот облигационен однос да го уредат поинаку отколку што е определен со овој закон, ако од одделна одредба на овој закон или друг закон или од нејзината смисла не произлегува нешто друго.“*

Начелото на еднаквост и рамноправност уредено во одредбата од член 4 на ЗОО: *„Учесниците во облигационите односи се рамноправни“* означува дека помеѓу страните на облигациониот однос настанат со причинување штета нема надреденост и подреденост ниту во поглед на настанувањето на односот, а во

⁸⁸ Галев Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., *Облигационо право*, ЦЕППЕ, Скопје, 2009, стр. 59.

поглед на извршувањето на односот не е допуштено каква било привилегираност на едната во однос на другата страна, односно должникот е должен да ја изврши обврската онака како што гласи, а доверителот може да го бара само таквото извршување. Исклучок претставуваат согласните промени на содржината и начинот на исполнување на односот, односно тука треба да имаме во предвид дека може да дојде до отпуштање на долг, до новација или друг начин предвиден со закон. Тука во предвид го имаме и член 10 од ЗОО според кој обврската може да згасне само со согласност на волјите на учесниците во облигациониот однос или врз основа на закон.

Начело на еквивалентност – еднаква вредност на давањата се надоврзува на начелото на еднаквост и рамноправност со тоа што особено води сметка за еднаквоста и рамноправноста на страните на односот во поглед на вредностите кои тие ги разменуваат. Иако начелото на еквивалентност во облигационото право најмногу доаѓа до израз кај двостраните договори, односно во договорното право, тоа, иако во помала мера има своја примена и во отштетното право. Во отштетното право начелото на еквивалентност е изразено преку правилата за надомест на материјална штета, а во одредена смисла и кај надомест на нематеријална штета. Израз на начелото на еквивалентност кај надоместот на материјалната штета е членот 174 од ЗОО насловен како воспоставување на поранешната состојба и надомест во пари. Според одредбите на овој член одговорното лице е должно да ја воспостави состојбата што била пред да настане штетата, а доколку воспоставувањето на поранешната состојба не ја отстранува штетата на полно, одговорното лице е должно за остатокот на штетата да даде надомест во пари. Кога воспоставувањето на поранешната состојба не е можно, или кога судот смета дека не е нужно тоа да го стори одговорното лице, судот ќе определи тоа да му исплати на оштетениот соодветна сума пари на име надомест на штетата. Воспоставувањето на поранешната состојба, односно соодветната сума пари во одредени случаи претставуваат воспоставување на нарушената имотна состојба на оштетеното лице согласно начелото на еквивалентност и затоа надоместот мора да биде еквивалентен, односно еднаков по својата вредност на причинетата штета. И во отштетното право, како и во договорното право постојат дозволени отстапувања од начелото на еквивалентност кои се манифестираат преку законски предвидената можност за намалување на надоместот, односно во член 180 од ЗОО според кој: *„Судот може водејќи сметка за материјалната состојба на оштетениот, да го осуди одговорното лице да исплати помал надомест отколку што изнесува штетата, ако таа не е причинета ни намерно ни со крајно невнимание, а одговорното лице е во слаба имотна состојба, па исплатата на целосниот надомест би го довела во скудност. Ако штетникот причинил штета работејќи нешто заради корист на оштетениот, судот може да определи помал надомест, водејќи сметка за грижливоста што штетникот ја покажува во сопствените работи.“* Иако е полесно да се зборува за начелото на еквивалентност во рамки на надоместот на материјална штета, ова начело можеби на малку поинаков начин е присутно и во

рамките на надоместот на нематеријална штета. Нематеријалната штета во нашето право, започнувајќи со Новелата од 2008 година⁸⁹ се сфаќа објективно што е воочливо и од законскиот израз „повреда на личните права“ Поаѓајќи од тоа дека секоја повреда на личните права претставува повреда на начелото на еквивалентност во рамки на отштетното право и дека еквивалентноста повторно треба да се воспостави, би нагласиле дека тука само условно можеме да зборуваме за еквивалентност помеѓу повредата личните добра како нематеријална штета и надоместот на оваа штета кој може да биде во форма на нематеријално и материјално надоместување на штетата. Тука би истакнале и дека постојат различни гледишта во поглед на надоместувањето на нематеријална штета кои се крајно спротивставени: според едно гледиште нематеријалната штета не може да се надоместува во пари, а според друго гледиште нематеријалната штета треба и може да се надоместува во пари.⁹⁰ Конкретно во нашето право предвиден е нематеријален надомест на нематеријална штета во форма на воспоставување состојба која постоела пред настанувањето на штетата, како на пример во член 188 од ЗОО, а предвиден е и материјален надомест на нематеријална штета во форма на справедлив паричен надомест, независно од надоместот на материјалната штета како и во нејзино отсуство. Во секој случај би можеле да кажеме дека отштетното право се обидува да најде начин за да се корегира повредата на начелото на еквивалентност која е причинета со настанувањето на нематеријалната штета. За таа цел отштетното право го користи институтот морална сатисфакција – во случај на нематеријално надоместување на нематеријална штета и институтот справедлив надомест кај материјалното надоместување на нематеријална штета. Моралната сатисфакција овде и не е нешто друго, туку претставува супституција, односно замена на материјалната реституција: натурална и парична, која постои кај надоместувањето на материјалната штета.⁹¹

Начело на справедливост наоѓа посебна примена и во отштетното право. Имено во Новелата од 2008 година на ЗОО во член 10-а е прокламирано дека начелото на справедливост се применува во случаите точно определени со закон, како што се одделни **случаи поврзани со одговорноста за штета**, општите услови на договорот, раскинувањето на договорот поради променети околности и слично. Понатаму, примената на начелото на справедливост во случаи точно определени со закон кои се поврзани со одговорноста за штета се регулира со член 156 од ЗОО кој вели: *„Во случај на штета што ја причинило лице кое за неа не е одговорно, а надоместот не може да се добие од лицето што било должно да води надзор врз него, судот може, кога тоа го бара справедливоста, а особено со оглед на материјалната состојба на штетникот и оштетениот, да го осуди штетникот да ја надомести штетата на полно или делумно. Ако*

⁸⁹ Закон за изменување и дополнување на Законот за облигационите односи, Сл. весник на Р. Македонија бр. 84/08.

⁹⁰ За ова повеќе види кај Галев, Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., *Облигационо право*, ЦЕППЕ, Скопје, 2009 стр. 756.

⁹¹ Галев, Г., Дабовиќ Анастасовска Ј., *Облигационо право*, ЦЕППЕ, Скопје, 2009, стр. 107.

штетата ја причинил малолетник способен за расудување кој не е во состојба да ја надомести, судот може, кога тоа го бара справедливоста, а особено со оглед на материјалната состојба на родителите и на оштетениот, да ги обврзе родителите да ја надоместат штетата на полно или делумно, иако не се виновни за неа."

Начелото на справедливост има посебно место во рамките на институтот граѓанско - правна одговорност за причинета штета, за што би се задржале повеќе напоменувајќи дека тука зборуваме за едно доста застапено стојалиште во правната доктрина кое за справедливоста зборува како за посебен основ на одговорност. Денеска, може да се каже дека во правната доктрина и во најголемиот дел од правните правила прифатени се три вида основ на граѓанско - правната одговорност за кои и ќе се зборува во овој учебник. Имено, во правната теорија се зборува за следниве видови основ на одговорноста: вина, создаден ризик и справедливоста, односно правичноста.⁹²

Поголемиот дел од правните системи, покажуваат дека им се познати правни правила кои претставуваат исклучок во поглед на општите правила за одговорност, а тоа се правилата за одговорност врз основа на справедливост (liability in equity, Billigkeitshaftung, responsabilità in equità).

Одговорноста врз основа на справедливост изрично е пропишана во поголем дел од европските правни системи. Меѓу нив ги споменуваме австриското, белгиското, германското, француското, швајцарското, италијанското, португалското и шведското право, како и правото на земјите членки на поранешна СФРЈ. Од друга страна, помал е бројот на правни системи кои не ја познаваат правичноста како посебен основ на одговорност и меѓу нив ги вбројуваме холандскиот граѓански законик од 1992 година во кој идејата за правичноста како основ на одговорност за малолетници, лица помали од 14 години била отфрлена за сметка на воведувањето објективна одговорност на родителите, како и шпанскиот правен систем од чии правни норми не произлегува изрично одговорност на основ на правичност, додека пак во теоријата се среќаваме со поделени правни мислење во поглед на прашањето дали деликтно неспособните лица можат да бидат повикани на одговорност. Сепак, за ова прашање за справедливоста како посебен основ на одговорноста ќе стане збор во една од наредните предметни наставни единици и затоа нема повеќе да се задржуваме на ова прашање.

Всушност, ова претставува заедничка карактеристика на сите национални правни системи кои изречно предвидуваат одговорност на основ на правичност. Одговорност на основ на правичност кај сите нив има супсидијарна улога, односно за да се применат правилата за оваа одговорност потребно е да се исполнат услови точно утврдени со закон, поточно лицето кое имало обврска за вршење надзор над деликтно неспособниот фактички штетник да не е одговорно, или лицето кое е одговорно за надоместување на штетата да е инсловентно. Иако

⁹² Вакво разликување на основите на одговорност среќаваме кај: Галев, Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 600 и стр. 626 каде посебно се зборува за одговорност на родителите и на малолетниците врз основа на справедливост, исто кај Антић, О., *Облигационо право*, Београд, 2009, стр. 465-466, кај Salma, J., *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2007, стр. 453-454, кај Радишић, Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 190 – 196 и други.

овие елементи немаат иста тежина во сите правни системи, сепак во главно сите тие предвидуваат слични елементи како услов за примена на одредбите за оваа одговорност, меѓу кои најзначаен е финансиската состојба на странката. Тука, само би споменале, дека во правната теорија се среќаваме и со такви размислувања дека: *„... во најголем дел од таквите случаи, повикувањето на барањето на правичноста нема да биде нужно бидејќи таквите штетници, иако не можат да бидат виновни (да одговараат на основ на правилата за субјективна одговорност за штета), можат да бидат одговорни на основ на правилата за објективна одговорност за штета...Широко поставената можност за примена на правилата за објективна одговорност за штета настаната од опасни ствари или дејности, треба да биде искористена пред да се посегне по барањето за правичност. Тоа барање, како исклучок кој ја исклучива примената на правилата за одговорност треба како такво рестриктивно да се толкува и да се применува дури ако и кога оштетениот со нивна примена (примена на правилата за објективна одговорност, заб. М.А.) би останал без надомест.“*⁹³

Начелото за забрана на предизвикување штета е прокламирано во член 9 од ЗОО: *„Секој е должен да се воздржи од постапки со кои може на друг да му се предизвика штета.“* Повредата на ова начело води кон настанување на облигациони односи настанати со причинување на штета, односно отштетно - правни односи помеѓу лица кои дотогаш не биле во никаков облигационен однос (вондоговорна или деликтна одговорност). Но повредата во форма на причинување штета може да настане и во случај на веќе постоечки облигационен однос и тогаш зборуваме за договорна одговорност. Имено во рамките на постојниот облигационен однос доверителот е овластен да бара од должникот исполнување на обврската, а должникот е должен да ја исполни совесно како што гласи таа. Неисполнувањето на обврската или задоцнувањето со нејзиното исполнување е санкционирано од страна на законот на тој начин што доверителот има право да бара надомест на штетата кој ја претрпел поради тоа.⁹⁴ Оваа обврска произлегува од одредбата од член 141 од ЗОО според која: *„Тој што ќе му причини штета на друг должен е да ја надомести.“* Имено, одговорното лице е должно да ја воспостави состојбата што била пред да настане штетата (натурална реституција), освен во случаите кога враќање на претходната состојба не е можно, па во тој случај се врши вредносно враќање на претходната состојба, познато како парична реституција.

Освен наведените, како останати начела на облигационото право, кои воедно претставуваат и начела на отштетното право тука само би ги навеле, без да навлегуваме подетално во материјата, следниве начела: начело на совесност и чесност, начело на заштита на потрошувачите, начело на забрана на создавање и искористување на монополска положба и начело на решавање на споровите на мирен начин.

⁹³ Puvaća – Bukovac, M., Zahtjev pravičnosti kao temelj obveze naknade štete bez odgovornosti, *Zbornik Pravni Fakultet Rijeka*, vol. 31 br. 2, (789 – 808), Rijeka, 2010, стр. 806.

⁹⁴ Види член 151 од ЗОО.

4.2. ПОСЕБНИ НАЧЕЛА НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО

На крај, можеме да кажеме дека освен овие начела на облигационото право кои во исто време претставуваат и начела на отштетното право, отштетното право има и свои посебни начела тесно поврзани со неговиот предмет на регулирање, со природата на односот што се регулира со отштетно – правните норми, како и со целите кои отштетното право како објективно право си ги поставува пред себе. Можеме да кажеме дека во оваа смисла, кога зборуваме за посебни начела на отштетното право, зборуваме за: а) начело на превенција, односно спречување од настанување штета и опасност од штета, потоа б) начело на интегрален надомест односно враќање во претходната состојба во случај на настанување штета, в) начело на репресија, која постои во случај кога материјалната одговорност на штетникот ја минува мерата на смалување на имотот, односно висината на штетата што му е причинета на оштетениот и штетникот по основ на надомест е должен повеќе отколку што оштетениот претрпел, г) начело на дуализам на нематеријална и материјална штета, односно материјалната штета може да се утврди на егзактен начин, додека кај нематеријалната штета се применуваат други методи, но не и егзактноста и д) начело на актуелност на штетата според кое обврската за надомест на штета настанува во моментот на настанување на штетата.⁹⁵

⁹⁵ Основни принципи на отштетното право според Salma, J., *Obligaciono pravo*, Pravni Fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2007.

ГЛАВА 5

ОДНОС МЕЃУ ОТШТЕТНОТО ПРАВО ВО ОБЈЕКТИВНА СМИСЛА И НЕКОИ ДРУГИ ГРАНКИ НА ПРАВОТО

5.1. Однос меѓу отштетното право и граѓанското право

Веќе споменавме дека централно место во приватното право зазема граѓанското право и дека граѓанското право е една од гранките во системот на правото во сите современи држави во светот како едно од најстарите гранки на правото. Притоа тука зборуваме за граѓанското право како објективно право, односно како систем на норми со кои се уредуваат општествените односи кои се израз на стоковно - паричните односи во најширока смисла на зборот, традиционално познати како имотни односи кои настануваат помеѓу физички лица, или помеѓу физички лица од една страна и правни лица од друга страна. Но, зборувајќи за граѓанското право како гранка на правото и како систем на норми, ние всушност зборуваме за граѓанско семејство кое во себе вклучува правни гранки, односно системи на норми со кои се уредуваат одредени самостојни целини на општествени односи кои имаат имотен карактер. Се работи за следниве правни гранки во рамки на граѓанското семејство: **стварно, облигационо и наследно право**. Отштетното право е посебен дел на облигационото право и во натамошниот текст ќе го прикажеме неговиот однос со стварното и наследното право.

5.1.1. Однос со стварното право

Стварното право како објективно право, исто како и отштетното право претставува посебен дел од граѓанското право. Се дефинира како систем на правни норми со кои се уредуваат оние односи што настануваат меѓу луѓето по повод остварувањето на непосредната – директна власт на стварите призната од државата. Директна власт на човекот врз стварите се остварува преку стварните права. Нашето право ги познава правото на сопственост, правото на службеност, правото на залог, реалниот товар и правото на долготраен закуп на земјоделско земјиште. Зборувајќи за правото на сопственост како основно стварно право можеме да кажеме дека истото на сопственикот му дава права својата ствар да ја држи, целосно да ја користи и да располага со неа по своја волја, доколку тоа не е спротивно на закон или на некое право на друго лице. Во исто време сите останати лица се должни да се воздржуваат од повреди на правото на сопственост.⁹⁶ Сопственикот го остварува своето право на сопственост согласно

⁹⁶ Член 8 од Законот за сопственост и другите стварни права (Сл. весник на РМ бр. 18/01, 92/08, 139/09, 35/10).

општи и посебни ограничувања кои законски се предвидени. Според член 9 од Законот за сопственост и други стварни права (во натамошниот текст ЗСИДСП) став 3: *„Правото на сопственост не смее да се врши со цел на друг да му се причини штета или тој да се спречи во остварувањето на неговото право.“* Ова претставува едно од општите ограничувања на правото на сопственост наспроти одредбата од членот 11 која содржи посебно ограничување на правото на сопственост според кое сопственикот на недвижноста е должен при користење на недвижноста да се воздржува од дејствија и да ги отстранува причините што потекнуваат од неговата недвижност со кои се отежнува користењето на другите недвижности (пренесување на чад, непријатни миризби, топлина, саѓи, потрес, бучава) или со кои се причинува посебна штета, освен со закон поинаку не е определено. Во секој случај доколку дојде до повреда на обврските предвидени со наведените одредби всушност доаѓа до извршување на противправно дејствие и доколку со истото е причинета штета тогаш имаме создавање на отштетно правен однос кој ќе се регулира со општите правила за одговорност и надомест на штета содржани во отштетното право. Во главно, во стварното право се среќаваме со два начини на кои тоа се преклопува со отштетното право. Во првиот случај имаме одредби на стварното право со кои се утврдува одговорност за надомест на штета во корист на одредени лица, односно како обврска или како право на субјекти одреден стварно-правен однос (види член 19, 22, 23, 26, 98, 118 и други членови од ЗСИДСП, член 67 и 67 од Законот за договорен залог, Сл. весник на РМ БР. 05/03 и други одредби од стварното право) Во вториот случај зборуваме за одредби кои регулираат стварно-правни односи а во исто време упатуваат на примена на општите правила за надоместок на штета. На пример во рамки на одредбите за заштита на правото на сопственост, во случај кога штетата настанала, со вознемирување на правото на сопственост (чл.161 од ЗСИДСП), понатаму во рамки на одредбите кои го уредуваат договорниот залог (член 48 од Законот за договорен залог, Сл. весник на РМ БР. 05/03) како и други одредби од стварното право.

5.1.2. Однос со наследното право

Наследното право како објективно право исто како и отштетното право претставува дел од граѓанското право. Неговиот предмет на уредување се имотните односи кои настануваат по повод смртта на едно лице и преносот на имотните права и обврски од оставителот на неговите наследници. Допирните точки меѓу наследното право и отштетното право се изразуваат преку дефинирањето на правата кои можат да бидат предмет на наследување, односно кои влегуваат во поимот оставина. Имено, по својата содржина оставината се состои од имотни права и обврски кои оставителот ги поседувал во моментот на

смртта. Согласно член 2 од Законот за наследување⁹⁷ можат да се наследуваат предмети и права што им припаѓаат на поединци. Во оставината не влегуваат личните права и обврски кои се сврзани за личноста и својствата на оставителот.

Во поглед на конкретното прашање кои отштетни права влегуваат во оставината или не влегуваат во оставината, од анализата на Законот за облигационите односи можеме да заклучиме дека отштетно право кое не е преносливо е **правото на надомест на штета во вид на парична рента поради смрт на блиско лице или поради повреда на телото или оштетување на здравјето**.⁹⁸ Во овој случај преносливи се стасаните износи на надомест, доколку износот на надоместот е определен со писмена спогодба на страните или со правосилна судска одлука кои постојат помеѓу оштетениот и одговорното лице по повод нивниот меѓусебен однос. Оваа одредба од Законот за облигационите односи се разликува од одредбата од член 193 на истиот закон според која побарувањето на надомест на нематеријална штета преминува врз наследникот, само ако е признаено со правосилна одлука и со писмена спогодба, а под истите услови тоа побарување може да биде предмет на отстапување, пребивање и на принудно извршување. Вакво нешто не е пропишано за правото на надомест на штета во вид на парична рента, но во судската практика е позната и одлука според која правото на рента за кое се води спор, преминува врз наследниците на оштетеното лице и во случај ако оштетеното лице умре во текот на парницата, при што врз наследниците на умреното лице преминуваат само оние износи што стасале до смртта на оштетеното лице и затоа парницата продолжува откако ќе бидат прогласени неговите наследници.⁹⁹

Понатаму, зборувајќи за преносливоста на побарувањата по основ надомест на нематеријална штета на оставителот, ја споменуваме пресудата на Врховниот суд на РМ според која: *„Кога во текот на парницата за надомест на нематеријална штета ќе умре тужителот, побарувањето не преминува на неговите наследници.“*¹⁰⁰ Ова само ја потврдува примената на одредбата од член 193 од ЗОО, која веќе ја споменавме, што води до заклучокот дека отштетното право на надомест на нематеријална штета може да биде преносливо и дел од оставината *„но само доколку до моментот на смртта на оставителот таа е досудена со правосилна пресуда, судска спогодба или валиден договор.“*¹⁰¹

Општиот заклучок за односот меѓу отштетното право и наследното право е дека на едно од наследно-правните прашања: определувањето на оставината во поглед на отштетните права кои ќе влезат во неа, е всушност прашање за кое одговорот се наоѓа во отштетното право.

⁹⁷ Сл. весник на РМ бр. 47/96.

⁹⁸ Член 186 став 1 од ЗОО.

⁹⁹ Види Чавдар К., Чавдар К., *Закон за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар*, Скопје, 2008, стр. 376.

¹⁰⁰ Пресуда на Врховниот суд на Република Македонија, Рев. бр.71/98 од 16.2.2000 година.

¹⁰¹ Мицковиќ Д., Ристов, А., *Наследно право*, Скопје, 2014, стр. 44.

5.2. Односот меѓу отштетното право и трудовото право

Предмет на изучување на трудовото право претставуваат односите кои настануваат помеѓу лицата кои го отстапуваат својот труд за определени средства за живот и сопствениците на средствата на производство. Имено се работи само за односите меѓу овие лица кои настануваат по повод отстапување на трудот врз основа на работен однос. Во рамки на содржината на трудовото право ги среќаваме и прашањата за надомест на штета како еден од предметите на проучување на оваа научна дисциплина. Но, прашањето е кои се тие правила за надомест на штета, а воедно и правила за одговорност за причинета штета и каков е нивниот однос со правилата на отштетното право.

Зборувајќи од отштетно – правен аспект при отстапување на труд врз основа на работен однос можни се две ситуации – 1) работникот лично да претрпи штета при работа и 2) трети лица да претрпат штета причинета од страна на работникот при вршење на неговата работа.

За да ја направиме споредбата помеѓу овие две правни дисциплини од значење за нас се правните правила содржани во следново трудово законодавство:

- **Законот за работни односи од 2005** (изменуван и дополнуван повеќе пати)¹⁰² кој претставува општ закон или *lex generalis* кога станува збор за за уредување на трудово – правните односи и
- **Закон за безбедност и здравје при работа** кој стапил во сила на 1.8.2007 година и во кој се уредени правата и обврските на работодавецот и на вработените од областа на безбедноста и здравјето при работа.¹⁰³

Законот за работни односи од 2005 ја уредува **одговорноста на работодавецот за штета што работникот ќе ја претрпи на работно место** со правилата содржани во член 159: *„Ако на работникот му е предизвикана штета при работа или во врска со работата, работодавачот е должен да му ја надомести штетата, според општите правила на одговорност за надоместок на штетата. Одговорноста за обесштетување на работодавачот се однесува, исто така, и на штетата која работодавачот ја предизвикал со кршењето на правата на работникот од работниот однос.“*

¹⁰² Сл. весник на Р. Македонија, бр.62 од 28.7.2005 година.

¹⁰³ Овој закон несомнено е во корист на работникот и во интерес на подобрување на безбедноста на работните места и дава една подетална правна регулатива во однос на малкуте одредби кои постоеја по повод прашањето за заштита при работа во Законот за работни односи од 1993 година (од чл. 55 до чл. 69) и Законот за заштита при работа („Сл. весник на Р. Македонија” бр. 13/98 од 18.3.1998 год.) кој е ставен вон сила со стапувањето во сила на Законот за безбедност и здравје при работа.

Овие правила се замена за правилата на Законот за работните односи од 1993 година поточно на член 109 од овој закон според кој: *„Ако работникот претрпи штета на работа или во врска со работата, работодавецот е должен да му ја надомести штетата според општите начела за одговорност на штета. Ако во рок од 15 дена од конечността на одлуката работодавецот и работникот не се спогодат за надоместок на штетата, работникот има право да бара надомест на штетата пред надлежниот суд.“*

Надвор од опфатот на овие одредби од Законот за работни односи се лицата кои немаат склучено договор за вработување, а се ангажирани кај одреден работодавец и извршуваат одредени работни задачи. Поради формално - правното непостоење на односот работодавец – работник во случаите на повреда и претрпување штета при работа не може да дојде до примена на одредбите од Законот за работни односи, но затоа пак не е исклучена примената на општите правила на Законот за облигациони односи.

Законот за безбедност и здравје при работа, пак, ги уредува обврските и правата на работодавецот и работникот. Според овој закон општа обврска на работодавецот согласно Законот за безбедност и здравје при работа е: *„...да обезбеди безбедност и здравје при работа за неговите вработени од секој аспект поврзан со работата. Во рамките на неговите обврски, работодавачот мора да презема мерки потребни за безбедност и здравје при работа на вработените, вклучувајќи заштита од професионални ризици, обезбедување информации и обука и обезбедување соодветна организација и потребни средства.“* Понатаму, работодавачот е должен средствата за работа да ги одржува во исправна состојба, да ја проверува исправноста и безбедноста за работа со повремени прегледи и испитувања кои ги врши на начин и во рокови пропишани со актот што тој го донесува, односно со упатството на производителот, техничките прописи и стандарди и тој не смее да стави во употреба средства за работа кои не се прегледани и испитани за безбедно работење, односно ако не се исправни за безбедна работа, ниту пак вработениот смее да употреби такви средства за работа,¹⁰⁴ а покрај наведените работодавецот има и низа други обврски предвидени со овој закон. Од друга страна, основна обврска на вработените согласно 41 од Законот за безбедност и здравје при работа е: *„...да ги почитуваат пропишаните мерки за правилно користење на средствата за работа (машини, апарати, алати, опасни супстанции, опрема за транспорт и други средства за производство и не смее да ги исклучува, менува или отстранува заштитните направи на опремата. Вработените мораат да ги почитуваат пропишаните мерки за безбедност и здравје при работа и да ја користат пропишаната опрема за лична заштита и по употребата да ја вратат на соодветно место, како и да направат здравствени прегледи во согласност со овој закон и другите прописи од оваа област. Доколку вработениот не постапува во согласност со одредбите од ставот 2 на овој член, се смета дека тој го изложил на опасност сопствениот живот и здравје, како и животот и здравјето на другите вработени.“*

¹⁰⁴ Чл. 33 став 1 и став 4 од Законот за безбедност и здравје при работа.

Неисполнувањето на обврските што за работодавецот се предвидени со овој закон претставува основ за негово повикување на одговорност за штета врз основ на вина во случај таква штета да претрпи работник за време на работа. Од друга страна непочитувањето на обврските што вработениот ги има според овој закон се основ за исклучување на одговорноста на работодавецот доколку во ваков случај работникот претрпи штета или основ за намалување на одговорноста на работодавецот за делот што судот ќе го оцени како придонес на самиот работник во причинување на штетата.¹⁰⁵ Ова е во согласност со член 181 од Законот за облигационите односи според кој: " (1) *Оштетениот кој придонел штетата да настане или да биде поголема отколку би била инаку, има право само на сразмерно намален надомест.*

(2) *Кога е невозможно да се утврди кој дел од штетата произлегува од оштетниковото дејствие судот ќе досуди надомест водејќи сметка за околностите на случајот.*"

Правилата конкретно од Законот за работни односи како *lex specialis*, како што видовме во погорниот текст, упатуваат на општите правила на одговорност за надомест на штета кои се наоѓаат во Законот за облигациони односи од 2001¹⁰⁶ кој претставува *lex generalis* во однос на прашањето за граѓанско - правната одговорност на работодавачот за штета претрпена од страна на работникот. **Во Законот за облигациони односи не постојат посебни правила за одговорноста на работодавецот во случај кога негов работник ќе претрпи штета при извршување на работните задачи.** ЗОО содржи единствено одредби за одговорноста на работодавецот спрема трети лица за штета што работник или орган на правно лице ќе ја причини на трето лице при вршење на работни задачи. Би сакале само да потенцираме дека сосема друг институт е одговорноста на работодавачот спрема трети лица за штета што ќе ја причини работник или орган на работодавачот при вршење на одредена работа. Оваа одговорност на работодавачот спрема трети лица е објективна одговорност и е регулирана со ЗОО со членовите 157 и 158. Во согласност со овие одредби е и член 156 од Законот за работни односи став 5.¹⁰⁷ Имено, со цел да се заштитат трети лица и за нив да се обезбеди непречено и брзо обесштетување во случај кога ќе претрпат штета причинета од работник или право лице за време на извршување работни задачи и обврски, предвидена е објективна одговорност на работодавачот. Поточно во чл. 157 ст. 1 од ЗОО е предвидено: „*За штета што*

¹⁰⁵ За илустрација ќе цитираме еден пример на судската пракса „Тужителот (работникот, заб. М.А.) има свој допринос при добивањето на повредата и дека неговиот придонес е 50% од вкупниот износ на причинетата штета, а неговиот допринос се состои во тоа што тужителот знаел што може да се случи со дополнителното оптеретување, бидејќи и претходно имал болки во половината, а до повредата дошло поради обично невнимание“. (Пресуда на Врховниот суд на Република Македонија Рев.бр.1494/2008 од 19.11.2009 година.)

¹⁰⁶ Сл. весник на Р Македонија бр. 18 од 5.3.2001 год.

¹⁰⁷ Член 156 став (5): „Ако работникот на работа или во врска со работата намерно или крајно невнимание му предизвика штета на трето лице, работодавачот е должен на тоа лице да му ја надомести штетата, а работникот е должен да ја надомести штетата на работодавачот.“

работникот во работата или во врска со работата ќе му ја причини на трето лице одговара работодавецот кај кој работел работникот во моментот на причинувањето на штетата, освен ако докаже дека работникот во дадените околности постапувал онака како што требало" додека во член 158 ст.1 се вели дека: „Правно лице одговара за штета што ќе му ја причини негов орган на трето лице во вршењето или во врска со вршењето на своите функции." Дополнителна заштита и олеснување на остварувањето на правата на оштетениот е одредбата според која оштетениот има право да бара надомест на штетата и непосредно од работникот ако штетата ја причинил намерно.¹⁰⁸ Со оглед на фактот дека одговорноста на работникот во овие случаи е субјективна, односно се заснова на негова вина (поради намера или крајно невнимание) работодавецот кој ја надоместил штетата на оштетени трети лица има право на регрес во однос на работникот (чл. 157 ст. 4 од ЗОО), односно правното лице има право на надомест од лицето кое штетата ја причинило намерно или со крајно невнимание (чл. 158 став 2 од ЗОО). За штетата причинета од работник кај кој не постојат овие два вида на вина – намера и крајно невнимание, работникот не може да се повика на одговорност, во прилог на што зборува и следната пресуда на Врховниот суд на Р. Македонија: „При утврден факт дека тужениот (работникот, заб. М.А.) предизвикал штета на трето лице, управувајќи моторно возило за службени потреби, предизвикал сообраќајна незгода поради неприлагодена брзина на движење на возилото спрема атмосферските прилики и состојбата на патот, влажен и лизгав коловоз, за што со правосилна пресуда бил осуден за кривично дело сторено од небрежност, тужениот работник нема обврска да му го исплати износот предмет на овој спор во вид на регрес, затоа што штетата не ја причинил намерно нити од крајно невнимание." ¹⁰⁹

5.3. Однос меѓу потрошувачкото право и отштетното право

Потрошувачкото право е нова правна дисциплина која се развива и добива во значење последниве неколку децении. Со потрошувачкото право се регулира заштитата на потрошувачите во прометот на стоки и услуги. Поврзаноста на отштетното право и потрошувачкото право ја наоѓаме во фактот што отштетно - правните аспекти на производството и ставањето во промет на неисправни производи сè повеќе го окупираат вниманието на правната наука и судската практика бидејќи во современиот научно - технолошки свет сè почести се штетите на човековите материјални и нематеријални добра, предизвикани од неисправност на производите. Одговорноста за овој вид на штета се одликува со специфичности и своја посебна правна физиономија која што се разликува од класичните правила за граѓанско - правна одговорност.¹¹⁰ Од тие причини уште

¹⁰⁸ Чл. 157 став 2 од ЗОО.

¹⁰⁹ Пресуда на Врховниот суд на Република Македонија Рев.бр.1459/2010 од 1.12.2011 година.

¹¹⁰ Види според Чавдар Кирил., Чавдар, Кимо, *Закон за облигационите односи, коментари, објаснувања, практика и предметен регистар, Скопје, 2008*, стр. 330.

во член 179 од Законот за облигационите односи од 1978 година (закон на поранешната СФРЈ) биле содржани правила за одговорност на производителот на предмет со недостаток, кои всушност биле пресликани во член 165 од Законот за облигационите односи на Р. Македонија од 2001 година. Денес, со цел да се транспонираат Директивата 85/374/ЕЕЗ и Директивата 99/34/ЕЗ во нашиот ЗОО, со член 49 и член 50 од Законот за изменување и дополнување на Законот за облигационите односи (Сл. весник на Р. Македонија бр. 84/08), се предвидуваат правила за одговорност за неисправен производ.¹¹¹ Овие правила го уредуваат општите правила на одговорноста за неисправен производ, ги дефинираат поимите производ, неисправен производ и производител за целите на отштетното право, ја уредуваат солидарната одговорност, ослободувањето од одговорност, забраната за договорно исклучување или ограничување на одговорноста и роковите за остварување на правата. Сите овие правила детално ќе бидат анализирани во рамки на посебните видови на одговорност од причина што тука зборуваме за потрошувачкото законодавство како извор на отштетното право. Одредбите на потрошувачкото право кои го уредуваат прашањето за надомест на штета и одговорност за причинета штета имаат карактер на посебни одредби, содржани во специјален закон (*lex specialis*) во однос на општите одредби за надомест на штета и одговорност за причинета штета содржани во ЗОО како *lex generalis*.

Заштитата на потрошувачите на најнепосреден начин е уредена со Законот за заштита на потрошувачите (Сл. весник на РМ бр. 38/04, 77/07, 103/08, 24/11, 167/13, 97/15, 152/15). Освен овој закон, постојат и низа други закони кои ги штитат правата на граѓаните како потрошувачи и корисници на услуги, а сите тие поедничено ќе бидат прикажани во рамки на делот што се однесува на потрошувачкото законодавство како извор на правото.

5.4. Однос помеѓу меѓународното приватно право и отштетното право

Централниот предмет на меѓународното приватно право е регулирањето на судирот на закони. Основен проблем на меѓународното приватно право е да се сфатат правните ситуации со меѓународен (странски) елементи и да се издвојат од чисто внатрешните, односно да се утврди нивната поврзаност со правните системи на повеќе држави и да се реши проблемот кој од тие системи треба нив да ги регулира.¹¹² Овие правни ситуации во конкретниот случај претставуваат случаи на граѓанско-правна одговорност за штета, а странскиот елемент кај нив е тоа што субјектот на односот е странец или лице кои е домицилирано во странство, или пак штетното дејствие е преземено на територијата на странска држава, односно штетата настанала на територијата на странска држава. Во ваквите ситуации треба да се определи меродавното право кое ќе го регулира настанатиот граѓанско-правен однос со странски елемент. Правилата за

¹¹¹ Се работи за член 165, 165 – а, 165 – б, 165-в, 165-г, 165-д, 165-ѓ и 165-е од ЗОО.

¹¹² Џунов, Т., *Меѓународно приватно право*, Скопје, 1995, стр. 168.

определување на меродавното право се нарекуваат колизионни норми и имаат за цел „...да му помогнат на надлежниот орган во домашната држава да ги изнајде материјалните норми на онаа држава со која приватноправниот однос најтесно е поврзан.“¹¹³

Материјалните правни норми на различни држави често содржат широк спектар на решенија во однос на граѓанско-правната одговорност за причинета штета, за разлика од што колизионото регулирање на оваа материја кое до неодамна било многу воедначено. „Прво специфично колизионо решение за деликтите кое го бележи историјата на меѓународното приватно право се задржало доста долго и било речиси еднодушно прифатено како во теоријата така и во практиката на најголем број држави. Тоа бил принципот *lex loci delicti commissi*, што значи дека се применува правото на државата каде што е извршен деликтот.“¹¹⁴

Во меѓународното приватно право во поново време се јавуваат нови законски решенија со кое се предвидуваат отстапувања од принципот *lex loci delicti commissi* и се предвидуваат други точки на врзување. Како алтернативно решение е принципот на центар на гравитација (најтесна врска). Овој принцип се употребува во случаите кога местото на извршување на деликтот или местото на настапување на последицата не е местото кон кое гравитира правниот однос, односно случаите кога врската *lex loci delicti commissi* е случајна и постои значително поблиска и поцврста врска со некое друго право. Во однос на примената на доминантното начело *lex loci delicti commissi* и принципот на центар на гравитација, може да се каже дека постои разлика меѓу правото на одредени европски држави и правото на САД. Имено во правото на одредени европски држави (Република Австрија, Република Унгарија, Сојузна Република Германија и Република Португалија) на судот не му е дадено овластувањето да одлучи кога постојат услови за отстапување од начелото на *lex loci delicti commissi*. Во овие правни системи законодавецот е тој кој ги предвидува претпоставките за исклучоци од ова начело и истовремено прецизира кое право ќе се примени во таквите случаи.¹¹⁵ Од друга страна судовите во САД го имаат ова овластување сами да одлучуваат во конкретен случај за примена на друго право кое е повеќе поврзано со граѓанско-правниот однос.

Тука само би дополниле дека во поглед на материјата за граѓанско-правна одговорност за штета во меѓународното приватно право е позната и примената на начелото *lex fori* - право на судот во улога на дополнителен принцип кој, доколку зборуваме општо од меѓународно приватно правен аспект, се однесува само на прашањето противправност на дејствието. Според овој принцип едно дејствие се смета за противправно само ако е предвидено како такво во законот на местото на извршување на деликтот и на законот на судот. На овој начин принципот на *lex fori* не упатува на меѓународното приватно право на државата членка на

¹¹³ Гавровска, П., *Меѓународно приватно право – судир на закони*, Правен Факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2002, стр. 9.

¹¹⁴ Ibid, стр. 141.

¹¹⁵ Повеќе за овие претпоставки, Ibid, стр. 152-153.

Конвенцијата, каде што во одредбите за меродавно право треба да го најдеме одговорот на прашањето кој закон треба да се примени во конкретниот случај.

Според меѓународното приватно право на Република Македонија: *„За вондоговорна одговорност за штета меродавно е правото на местото каде што дејствието е извршено. По исклучок, на барање на оштетениот ќе се примени правото на местото каде што настапила последицата, ако штетникот можел и морал да ги предвиди последиците. Ако правото одредено врз основа на ставот (1) од овој член нема потесна врска со односот, а постои очигледна врска со некое друго право ќе се примени тоа право. Независно од одредбите на ставовите (1) и (2) од овој член, откако штетниот настан ќе настапи, странките можат да го изберат меродавното право.“*¹¹⁶ Одредбите укажуваат на фактот дека основно начело во македонското право за решавање на судирот на закони е *lex loci delicti commissi*, при што како место на дејствието/ деликтот се смета местото каде дејствието е извршено, а по исклучок местото каде настапила последицата. Македонскиот законодавец воено ја инкорпорирал и современата правна мисла во поглед на ова прашање, со тоа што на судот му дава дискреционо право да одреди примена на друго право во оние случаи кога постои друго право кое е во потесна врска со конкретниот однос, што воедно значи прифаќање на принципот на центар на гравитација.

Во поглед на судирот на надлежности, во случај кога одговорноста за причинета штета како граѓанско - правен однос содржи странски елемент, односно меѓународен елемент, најпрво имаме примена на општите и посебните правила на меѓународното приватно право. Според основното општото правило надлежност на суд на Република Македонија постои ако тужениот има живеалиште, односно седиште во Република Македонија.¹¹⁷ Останати правилата за меѓународна надлежност за спорови за вондоговорна одговорност за штета, според кои: *„Во спорови за вондоговорна одговорност за штета, надлежност на Република Македонија, исто така, постои и ако штетното дејствие е извршено или штетната последица настапила на територијата на Република Македонија. Одредбата од ставот 1 ќе се применува и во споровите против осигурителното друштво за осигурување на имоти и лица заради надоместок на штета на трети лица врз основа на прописите за непосредна одговорност на осигурителното друштво, како и во споровите за регресни барања по основа на надоместок на штета против регресните должници.“*¹¹⁸

¹¹⁶ Чл. 33 од Закон за меѓународно приватно право, Сл. весник на Р. Македонија од 12.7.2007 година, бр. 87/07 и бр. 156 од 6.12.2010 година.

¹¹⁷ Чл. 52 од Закон за меѓународно приватно право.

¹¹⁸ Чл. 60 од Законот за меѓународно приватно право.

5.5. Однос меѓу отштетното и трговското право

Трговското право како објективно право има допирни точки со отштетното право бидејќи во него се содржани правни правила со кои се уредуваат неколку посебни видови на одговорност поврзани со работењето на трговските друштва и со природата на односите кои трговското право ги регулира. Имено, во трговското право¹¹⁹ се уредени:

- Одговорност на содружниците и на управителите за штета при основање на друштвото (член 181 од Законот за трговски друштва, во понатамошниот текст ЗТД),
- Одговорноста на содружниците за донесените одлуки (член 223 од ЗТД),
- Одговорност на управителот (241 од ЗТД),
- Одговорност на основачите ба друштвото (член 299 од ЗТД) и
- Одговорност за штета на органот на управување на друштвото (член 362 и член 529 од ЗТД).

Со оглед на тоа дека Законот за трговските друштва е *lex specialis* во поглед на прашањето за надомест на штета кај трговските друштва и затоа први се применуваат за уредување на одговорноста за надомест на штета во овие посебни правила, додека Законот за облигационите односи како *lex generalis* во поглед на прашањето за надомест на штета се применува за оние прашања што не се посебно уредени во овој *lex specialis*.

¹¹⁹ Тука зборуваме за трговското право содржано во Законот за трговски друштва Сл. весник на РМ бр. 24/04.

ГЛАВА 6

ФОРМАЛНО – ПРАВНИ ИЗВОРИ НА ОТШТЕТНОТО ПРАВО

6.1. Уставот како извор на отштетното право

Уставот претставува темелен и најзначаен правен акт врз чија основа се гради целокупниот правен систем и поредок во земјата. Тој на начелно ниво уредува одредени прашања кои директно или индиректно се однесуваат на отштетното право. Имено и според член 3 од ЗОО учесниците во прометот слободно ги уредуваат облигационите односи во согласност со Уставот, законите и добрите обичаи. Конкретно зборувајќи за содржината на Уставот, можеме да кажеме дека во рамките на темелните вредности уредени со член 8 од Уставот на Р. Македонија наоѓаме одредби кои, иако на индиректен начин, можеме да кажеме дека се однесуваат на отштетното право. Пред сè, тука зборуваме за **правната заштита на правото на сопственост и слободата на пазарот и претприемништвото** како едни од темелните вредности на уставниот поредок на Р. Македонија кои се остваруваат на повеќе начини, меѓу кои и со одредбите на отштетното право. Целта на одредбите на отштетното право, како што видовме и претходно е превенција, односно спречување од настанување штета и опасност од штета која може да се рефлектира како повреда на правото на сопственост и уште повеќе намалување на нечиј имот или спречување истиот да се зголеми. Од друга страна, доколку дојде до причинување штета на имот кој е во сопственост на одредени лица, одредбите на отштетното право истото го санкционираат со интегрален надомест на истата преку враќање во претходната состојба на имотот, односно објектот на сопственост во форма на натурална реституција, а доколку тоа не е можно предвидена е парична реституција или вредносно враќање на претходната состојба. Во контекст на ова би го споменале и член 30 од Уставот со кој се гарантира правото на сопственост и правото на наследување и член 55 со кој се гарантира слободата на пазарот и претприемништвото.

Но, во отштетното право не е заштитен само имотот на едно лице, односно неговите материјални добра, туку и неговите лични права, односно: *„Секое физичко и правно лице, покрај заштитата на имотните права, има и право на заштита на своите лични права согласно закон. Како лични права, во смисла на овој закон, се подразбираат правата на живот, телесно и душевно здравје, чест, углед, достоинство, лично име, приватност на личниот и семејниот живот, слобода, интелектуално творештво и други лични права. Правните лица ги имаат сите наведени лични права, освен оние врзани за биолошката суштина на физичкото лице, а особено правата на добар глас и углед, назив, односно фирма, деловна тајна, слобода на претприемништво и други лични*

права на овие лица."¹²⁰ Согласно член 144 од ЗОО секој има право да бара од судот или друг надлежен орган да нареди престанување на дејствие со кое се повредува неговото лично право и да нареди отстранување на последиците настанати со ова дејствие. Доколку сепак дојде до повреда на личните права, отштетното право предвидува можност за судот, ако најде дека тежината на повредата и околностите на случајот го оправдуваат тоа, да досуди справедлив паричен надоместок, независно од надоместокот на материјалната штета, како и во нејзино отсуство.¹²¹

Причината поради која толку се задржавме на овие правни правила од отштетното право за заштита на личните права на физичките и правните лица е тоа што нивниот извор претставува, пред сè, токму Уставот на Р. Македонија. Во дел II од Уставот, точка 1. Граѓански и политички слободи и права, во членовите 9, 10, 11, 12 прокламирани се еднаквоста во слободите и правата на граѓаните на Р. Македонија пред Уставот и законите, неприкосновеноста на човечкиот живот, неприкосновеноста на физичкиот и моралниот интегритет, како и на слободата на граѓанинот. Одредбите од ЗОО кои се однесуваат на отштетното право, поточно на надомест на штета причинета со повреда на лични права и кои претходно ги споменавме се само нормативно - правен израз на одредбите од Уставот за личните и моралните права на човекот.

6.2. Законот за облигационите односи како примарен извор на отштетното право

Законот за облигационите односи претставува општ закон *lex generalis* во областа на облигационото право, а со тоа и на отштетното право. Ова значи дека истиот содржи основни одредби со кои се уредуваат облигационите односи настанати со причинување на штета. Така, во случаите кога овие односи се уредуваат со посебни закони, Законот за облигационите односи служи за пополнување на правните празнини иако од друга страна истиот треба да послужи за поцелосна правна уреденост на отштетно - правниот однос. Ова произлегува од системскиот карактер на ЗОО изразен и во член 16 според кој: *„Врз облигационите односи што се уредуваат со други закони се применуваат одредбите од овој закон во прашањата што не се уредени со тие закони.“*

Во рамки на систематиката на ЗОО би кажале дека правната материја е структурирана и уредена во три одделни дела. Првиот дел е насловен *Основи на облигационите односи (општ дел)*, вториот дел е насловен *Договори* и третиот

¹²⁰ Член 9-5 од Закон за изменување и дополнување на Законот за облигационите односи, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 84/2008.

¹²¹ Види член 189 од Закон за изменување и дополнување на Законот за облигационите односи, Сл. весник на Р. Македонија, бр. 84/2008.

дел е насловен *Преодни и завршни одредби*. Отштетното право, како што гледаме од изложената систематика, не е структурирано во рамки на посебен дел од законот, како што тоа е направено со договорното право. Одредбите со кои се уредува материјата на отштетното право се наоѓаат во првиот дел, во рамки на *втората глава со наслов Настанување на обврските, Оддел 2 со наслов Причинување на штета*. Во овој оддел се сместени одредбите за општите начела, одговорност врз основа на вина, одговорност за друг, одговорност на работодавецот спрема трето лице, одговорност за штета од опасен предмет или опасна дејност, одговорност во случај на несреќа предизвикана со моторни возила во движење, одговорност за неисправен производ, одговорност за штета од животни, одговорност за штета од градеж, посебните случаи на одговорност, како и правилата за надомест на материјална и нематеријална штета.

Одредбите на Законот за облигационите односи имаат претежно диспозитивен карактер, односно истите стануваат применливи само ако учесниците во облигационите односи својот однос не го уредат поинаку отколку што е сторено со него. Начелно ова е регулирано со член 14 од ЗОО во кој се вели дека учесниците можат својот облигационен однос да го уредат поинаку отколку што е определено со овој закон, ако од одредена одредба на овој закон или друг закон или од нејзината смисла не произлегува нешто друго. Додека оваа одредба во најголем дел има своја примена во договорното право, како посебен дел од облигационото право, во отштетното право поголема примена имаат нормите со императивен карактер. Такви се на пример одредбите за деликтна способност на физичките и правните лица која е значајна за нивната граѓанско - правна одговорност за сторената штета. Се работи за способност која претставува својство на овие лица што тие го добиваат под строго пропишани услови од објективното право и освен волјата на законодавецот, чија било друга волја овде е ирелевантна. Според овие правила содржани во член 147 од ЗОО малолетник до наполнета седма година не одговара за штетата што ќе ја причини, понатаму, малолетник од наполнета седма година до наполнета четиринаесетта година не одговара за штета, освен ако се докаже дека при причинувањето на штетата бил способен за расудување . И на крај малолетник со наполнети четиринаесет години одговара според општите правила за одговорност за штета. Одредби со императивен карактер се и одредбите со кои се определуваат носителите на одговорноста во одредени случаи на причинување штета и не постои можност со слободна диспозиција на страните истите да бидат заменети. Во оваа смисла зборуваме за одредбите за одговорност врз основа на вина (член 145-150), одговорност за друг (член 151-156), одговорност на работодавецот спрема трето лице (член 157-158) и другите правила за утврдување на носителот на одговорност содржани во ЗОО. На ова уште би додале дека самата обврска за надомест на штета настанува во согласност со правилата на објективното право и во принцип не зависи од волјата на одговорното лице ниту од волјата на оштетениот. По исклучок, штетникот и оштетениот може да се договорат дека за оштетениот нема да настане обврската

за надомест на штета или таа обврска нема да се ефектуира (на пример, простување на долг).

Општо зборувајќи за облигационото право веќе кажавме за одредбите за застареност кои се пример за одредби со императивен карактер. Во член 354 од ЗОО се вели дека со правна работа не може да се определи подолго или пократко време на застареност од она време што е определено со закон, ниту пак да се определи дека застареноста нема да тече некое време. Во поглед на отштетното право се применува членот 365 и членот 366 од ЗОО. Според член 365: *„Побарувањето на надомест на причинета штета застарува за три години од кога оштетеникот дознал за штетата и за лицето кое ја сторило штетата. Во секој случај ова побарување застарува за пет години од кога настанала штетата. Побарувањето на надомест на штета настаната со повреда на договорна обврска застарува за времето определено за застареност на таа обврска.“* Член 366 од ЗОО, пак, содржи императивни норми за роковите во кои застарува побарувањето на надомест на штета причинета со кривично дело. Според овие одредби кога штетата е причинета со кривично дело, а за кривично гонење е предвиден подолг рок на застареност, барањето за надомест на штета спрема одговорното лице застарува кога ќе измине времето определено за застареност на кривичното гонење. Прекилот и застојот на застарувањето на кривичното гонење повлекува со себе и прекин на застарувањето на барањето за надомест на штета.

За крај само би споменале дека ЗОО предвидува право на оштетениот и по застареноста на правото да бара надомест на штета од одговорното лице, според правилата кои важат во случај на стекнување без основ, да му се отстапи она што го добил со дејствието со кое е причинета штета. Ова право на оштетениот застарува со истек на последниот ден на општиот рок на застареност.¹²² Во судската практика се среќаваме со еден начелен став од Седница на највисоките судови во бивша СФРЈ според кој лицето на кое авторското право му е повредено, може да бара исплата на надомест, како по правилата за предизвикување на штета, така и по правилата за стекнување без основ ако се исполнети условите за поднесување на двете барања, со тоа што надоместот за истата загуба по двете барања не може да се кумулира.¹²³

6.3. Потрошувачко законодавство

¹²² Член 198 од ЗОО.

¹²³ Начелен став бр. 9/88 од 26 и 27.10.1987 година, Зб. IV/53 страна, цитирано според Чавдар Кирил., Чавдар, Кимо, *Коментар на законот за облигационите односи*, Агенција Академик, Скопје, 2008, стр. 406.

Со оглед на фактот дека веќе зборувавме за односот на отштетното право со потрошувачкото право, тука акцентот го ставаме на потрошувачкото законодавство како извор на отштетното право во Р. Македонија поточно на Законот за заштита на потрошувачите (Сл. весник на Р. Македонија бр. 38/04, бр. 77/07, 103/08, бр.24/11, бр. 167/13, бр. 97/15, бр. 152/15). Законот за заштита на потрошувачите претставува *lex specialis* или посебен закон во поглед на прашањето за одговорност за неисправен производ, додека ЗОО претставува *lex generalis*. Ова понатаму подразбира дека прашањето за одговорност за неисправен производ во рамките на ЗОО добива свое начелно уредување, на едно воопштено ниво, додека во потрошувачкото право истото се уредува поконкретно. Во Законот за заштита на потрошувачите постои посебен дел, Дел 4 насловен како Општа безбедност на производите и одговорност, каде во посебен Оддел 3 под наслов Одговорност за производите е уредена граѓанско - правната одговорност за штета. Во оваа смисла на зборот, како извори на отштетното право се членот 41 до овој закон бидејќи ја уредува одговорноста на производителот за штетата предизвикана од недостатоците на неговиот производ, како и одговорноста на лица кои се изедначуваат со производителот. Понатаму извор на отштетното право е членот 42 од овој закон бидејќи го регулира прашањето кога се смета дека еден производ има недостатоци, а посебно член 51 според кој: *„Штетата предизвикана од небезбеден производ се надоместува согласно со правилата утврдени во Законот за облигациони односи“* односно кој упатува на употреба на *lex generalis* и членот 52 кој ги регулира прашањата за исклучоците или ограничувањето на одговорноста и роковите. Во овој закон се предвидени одредби за одговорност за штета и во рамки на одредбите кои се однесуваат на посебни определби за потрошувачките договори. Тука конкретно зборуваме за одредбите од потрошувачките договори кои се сметаа за нечесни одредби, а кои се однесуваат на прашањето за одговорност за штета. Така според член 64 за нечесна одредба се смета одредбата во потрошувачки договор со која се ослободува трговецот или неговите застапници или вработени од одговорност за штета во случај на вина или од одговорност во случај на неисполнување на обврската што претставува суштествен елемент на договорот. Според член 72 според кој: *„За нечесна се смета одредбата во потрошувачкиот договор со која однапред апстрактно се утврдува износот на надоместот на штета, што може да се бара во случај на неисполнување или доцнење при извршувањето на обврските на потрошувачот што очигледно го надминува обемот на штетата што трговецот веројатно може да ја претрпи заради неисполнувањето или доцнењето на потрошувачот.“* Понатаму, согласно член 73, за нечесна се смета одредбата во потрошувачкиот договор со која се исклучува и ограничува одговорноста на трговецот во случај на смрт, телесни или лични повреди на потрошувачот што биле предизвикани со сторување или несторување на трговецот. Ограничување на висината на надоместок во случаи од ставот 1 на овој член што треба трговецот да му го исплати на потрошувачот или на член на неговото семејство нема да се смета за нечесна доколку е

поврзана со висината на највисокиот надомест што потрошувачот би го добил од осигурителна компанија доколку бил осигурен. Нечесните одредби се спротивни на начелото на совесност и чесност како едно од основните начела на облигационото право, а со тоа и на отштетното право, а тоа само по себе има свои правни последици кои се уредуваат со закон.¹²⁴

Други закони од потрошувачкото законодавство се: Закон за заштита на потрошувачите при договори за потрошувачки кредити (Сл. весник на РМ бр. 51/11, 145/15). Потоа Закон за безбедност на храната (Сл. весник бр 123/15, 129/15) кој содржи низа одредби со кои се устанува одговорност на одредени лица. Така, со член 29 – б се уредува одговорноста за информациите поврзани со храна, понатаму член 33 кој зборува за одговорност за храна на операторот со храна, член 34 кој ја уредува одговорноста на операторот со храна за животни, член 35 кој го уредува односот на овие правила со правилата на прописите за заштита на потрошувачите од производи со недостатоци¹²⁵ и други. Овие одредби предвидуваат низа на обврски, или како законот ги именува одговорности за точно одредени лица. Истите ќе станат извор на отштетното право во моментот кога законските одредби ќе бидат повредени што во исто време ќе доведе до настанување на штета и до граѓанско правна одговорност на тие лица за надомест на штетата.

Друг закон на потрошувачкото законодавство е Законот за безбедност на козметичките производи (Сл. весник на РМ бр. 55/07, 47/11, 150/15) со кој се уредуваат условите што во поглед на здравствената безбедност треба да ги исполнуваат козметичките производи што се произведуваат или се ставаат во промет, испитувањето на безбедноста, како и надзорот. Одредбите од овој закон се однесуваат и на супстанциите што се користат за производство на козметичките производи, како и на супстанциите што им се додаваат заради одржување или подобрување на нивните органолептички и други својства. Секое непочитување на одредбите од овој закон кое воедно ќе доведе до причинување штета всушност го претставува противправното дејствие во рамки на отштетно – правниот однос кој ќе настане. На ист начин извор на отштетното право претставува и Законот за безбедност на производите (Сл. весник на РМ бр.33/06, 63/07, 24/11, 148/11, 164/13, 152/15). Овој закон ги уредува барањата за општа безбедност на производите, а се однесува само на непрехрамбени производи.

6.4. Закони од областа на осигурувањето како извор на отштетно право

¹²⁴ Член 12-а од ЗОО: „Во кои случаи и какви последици произлегуваат од повредата на начелата се уредува со закон“.

¹²⁵ Член 35 од овој закон, насловен како одговорност гласи: „(1) Одредбите од овој дел на законот се применуваат без оглед на прописите за заштита на потрошувачите од производи со недостатоци.

(2) Одредбите од овој дел на законот не ги доведуваат во прашање одредбите од посебните прописи за одговорност за штетата настаната од неисправните производи.“

Во правната теорија одговорноста во случај на несреќа предизвикана со моторни возила во движење се смета за посебен случај на објективна одговорност. Со оглед на обврската за задолжително осигурување на моторните возила можеме да кажеме дека значаен извор е Закон за задолжително осигурување во сообраќајот (Сл. весник на Р. Македонија бр.88/05 година, бр. 71/06, бр.81/08, бр.47/11, бр.112/14, бр. 145/15). Со овој закон се уредува задолжителното осигурување на: а) патници во јавен превоз од последици на несреќен случај незгода; б) сопственици, односно корисници на моторни и приклучни возила; в) сопственици, односно корисници на воздухоплови и г) сопственици, односно корисници на бродови, односно чамци на моторен погон, од одговорност за штети предизвикани на трети лица во сообраќајот и други прашања од значење за задолжителното осигурување во сообраќајот.

Со основните одредби на овој закон право за поднесување на барање за надомест на штета согласно член 5 од овој закон е уредено на следниот начин:

(1) Оштетеното лице има право да поднесе барање за надомест на штета директно до одговорното друштво за осигурување.

(2) Оштетеното лице може да поднесе тужба за надомест на штета до надлежен суд само доколку претходно поднело барање за надомест на штета до одговорното друштво за осигурување.

(3) Друштвото за осигурување не може спрема оштетеното лице да истакне приговор што врз основа на законот или договорот за осигурување би можело да го истакне спрема осигуреното лице поради непридржувањето кон законот, условите на осигурување или кон договорот за осигурување.

Понатаму, овој закон претставува извор на отштетното право и со одредбите кои го уредуваат осигурувањето на патници во јавен превоз од последици на несреќен случај незгода, односно договорот за осигурување на патници во јавен превоз, минималните суми на осигурување, како и ограничувањето на обврската на друштвото според кое доколку патникот, односно корисникот на осигурувањето претрпел повисока штета од износот на исплатениот надоместок во однос на ова осигурување, истиот има право на надомест на штета од лицето кое ја предизвикало штетата, само за остатокот до висината на претрпената штета.

Со посебни одредби од овој закон е уредено и осигурувањето на сопствениците на моторни возила од одговорност за штети предизвикани на трети лица. Со овие одредби се уредуваат договорот за осигурување од автомобилска одговорност, обврските на друштвата за осигурување и учесниците во сообраќајна незгода, надомест на штети во странство (од чл. 25 и чл. 26), надомест на штети предизвикани со странски моторни возила (член 33), правила за формирање и работење на служба за надомест на штети (чл. 39 – чл. 43).

Со посебни одредби од овој закон се регулира осигурување на сопственици на воздухоплови од одговорност за штети причинети на трети лица.

6.5. ЕУ законодавство и правни модели релевантно за оваа област

6.5.1. Регулатива Рим II за правото применливо на вондоговорни облигациони односи (The law applicable to non-contractual obligations - The Rome II Regulation)

Регулативата Рим 2 No 864/2007 на Европскиот парламент и Совет е донесена на 11 јули 2007 година. Оваа Регулатива го определува правото кое ќе се примени на вондоговорните облигации во ситуации кога постои судир на закони.¹²⁶ Целта на Регулативата не е да го хармонизира материјалното право на земјите членки на Унијата. Регулативата е од значење за отштетното право бидејќи содржи, меѓу другото, одредби со кои се решава судирот на закони применливи во граѓански и трговски работи, вклучително со одговорност за производ и вондоговорни облигации кои произлегуваат од преддоговорното ниво на склучување на договори – преддоговорна одговорност или *culpa in contrahendo*.

Регулативата стапила во сила на 11 јануари 2009 година во сите држави членки освен во Данска. Без разлика каде и да се поднесе тужба во ЕУ правилата со кои се одредува применливото право согласно оваа Регулатива секогаш треба да бидат исти. Како општо правила, и според приоритетот, во Регулативата се одредува дека применливо право е:

- Правото на државата каде се случила штетата;
- Правото на државата каде и двете страни биле резиденти кога штетата се случила;
- Правото на државата со која случајот видно е поблиску поврзан отколку со другите земји. На тој начин се овластуваат странките со заемна согласност да го изберат правото кое ќе биде применливо на нивниот облигационен однос.

Правото применливо на вондоговорни облигации според оваа Регулатива ги уредува следниве прашања од отштетното право:

- Основите и обемот на одговорност, вклучително со прашањето кое лице е одговорно за штетата;
- Основите за исклучување на одговорноста, ограничувањето или поделбата на одговорноста;

¹²⁶ Регулативата почнува да се применува од 11 јануари 2009 година и важи за сите настани кои произлегле од причинување на штета, а се случиле по нејзиното стапување во сила на 20 август 2007 година.

- Постојењето, природата и процената на штетата и барањето на правен лек;
- Преносливоста на правото да се бара надомест на штета, вклучувајќи ја сукцесијата;
- Кругот на лица кои имаат право на надомест на штета претрпена лично;
- Одговорност за дела на други лица и
- Застареност на облигацијата и правилата поврзани со лимитираност заснована на временски период.

Општо правило содржано во член 4 од Регулативата е дека применливо право по повод вондоговорни облигации кои настануваат со причинување на штета е правото на државата во која штетата се случила, без оглед на тоа во која држава или држави се јавуваат индиректни последици од тој настан. Од ова општо правило се предвидени два исклучоци: а) кога оштетениот и штетникот (тужениот и тужителот) се жители на иста држава во времето кога штетата настанала ќе се примени правото на таа држава и б) кога настанот е видно поблиску поврзан со друга држава (пример настанот потекнува од претходно постоечки однос меѓу страните, како на пример договор) се применува правото на таа држава.

Оваа Регулатива обезбедува и право на избор на правото применливо на вондоговорни облигации по пат на спогодба меѓу страните на односот. Доколку се работи за физички лица спогодбата може да се донесе по причинувањето на штета, а доколку се работи за субјекти на трговското право тогаш спогодбата за применливо право треба да му претходи на причинувањето на штета. Слободата на избор на применливото право не се применува кога се работи за повреда на правата на интелектуална сопственост. Страните не можат да се повикаат на спогодбата ниту кога сите елементи релевантни за ситуацијата се поврзани со држава различна од онаа која е избрана со спогодбата.

Во Регулативата се содржани посебни одредби за одговорност за производ, како и за повреда на правата од интелектуална сопственост, додека одговорноста за нуклеарна штета е исклучена од предметот на регулирање и примена на оваа Регулатива.

Регулативата е од значење за нашето отштетно право бидејќи истата има универзална примена што значи дека правото на кое упатуваат одредбите од регулативата се применува без оглед дали се работи за право на држава членка на Унијата или не. Овие одредби само одредуваат кое право треба да се примени во конкретниот случај. Тоа понатаму го отвора прашањето кое е меродавно право

согласно правилата на меѓународното приватно право на државата чие право е одредено како применливо право во конкретниот случај, согласно Регулативата.¹²⁷

6.5.2. Директива 85/374/ЕЕЗ изменета со Директива 99/34/ЕЗ

Овие две директиви имаат за цел зајакнување на заштитата на потрошувачите и корисниците на услуги преку примена на принципот на објективна одговорност во случаите на штета настаната со неисправен производ. Согласно директивите во нашето законодавство се воведени нови членови и тоа 165-ж, 165 – з, 165 – с и 165 – и, и се предвидува обврска за секој производител на неисправни производи да ја надомести штетата што настанала од неисправноста на тој производ. Во измените на ЗОО согласно со овие директиви се дефинираат поимите „производ“ и „производител.“ Целосно усогласување на ЗОО е направено со правилата за одговорност на повеќе лица за неисправен производ, случаите на ослободување на одговорност и роковите за остварување на правата на надомест на штета предизвикана од неисправен производ.

6.5.3. Принципи на европско отштетно право

Принципите на европското отштетно право (во понатамошниот текст Принципите) се најзначајниот резултат од работата на Европската група за отштетно право¹²⁸. Оваа група соработувала со Европската комисија за деликтно и осигурително право¹²⁹ во Виена. Во рамките на работната програма на оваа соработка, групата ги презентирала Принципите на јавна конференција во Виена на 19. 5. 2005 и 20. 5. 2005 година. Ги анализираме како извор на отштетното право од причина што истите претставуваат насоки за развојот на европското отштетно право кои треба да ги имаме во предвид како земја чија цел е да стане земја членка на ЕУ.

Целта на Принципите е да послужат како основа за унапредување и хармонизација на отштетното право во Европа, со надеж дека ќе послужат и како рамка за натамошна вистинска харманизација на отштетното право во Европа. Изготвувањето на Принципите е резултат на проучувањето на правните правила за одговорност за причинета штета во правните системи на европските држави, нивното споредување, пред сè, преку компаративна методологија ориентирана на конкретни случаи, со цел да се види дали нивните решенија се навистина различни и на крајот идентификувањето на Принципите кои се заеднички за сите проучувани правни системи, а се однесуваат на прашањата што се фундаментални за секој отштетно - правен систем. Токму поради тоа, авторите на

¹²⁷ Ова прашање веќе го разработивме во рамки на точката за однос меѓу меѓународното приватно право и отштетното право каде се изложени и правилата на македонското право за разрешување на судирот на закони.

¹²⁸ Повеќе за групата види : <http://civil.udg.edu/tort/>.

¹²⁹ Повеќе за институтот на официјалната страна: <http://www.ectil.org/>.

Принципите сметаат дека Принципите претставуваат „...потполн сет на принципи за поголемиот дел од отштетното право. Иако сме свесни дека постојат уште теми за кои треба да се дискутира, сметаме дека овие принципи ги опфаќаат најзначајните прашања.“¹³⁰

Принципите се распоредени во неколку глави, односно наслови. *Првата глава е насловена како Основно правило (basic norm)* и содржи еден член. Овој член претставува основно правило за настанување на одговорност за причинета штета и според него „...одговорност за надомест на штетата што едно лице ја претрпело има лицето на кое правото му ја препишало (адресирало) оваа штета“¹³¹

Според авторите на Принципите, првиот член треба јасно да укаже на целта на Принципите. Тие не се основа за казнување на штетникот или за други парични обврски кои не кореспондираат на штетата што отетениот ја претрпел. Нивната примарна цел е надомест (реституција) на оштетениот, а секундарната цел е превенција. Оваа цел, уште еднаш се истакнува во Art. 10. 101.¹³²

Во втората глава (Title II. General conditions of liability), принципите ги уредуваат општите услови за настанување на одговорност. Како општи услови Принципите ги предвидуваат штетата и каузалитетот.

Во однос на штетата, принципите јасно укажуваат на фактот дека секоја штета не е правно релевантна за отштетното право, туку само онаа „...штета што претставува материјално или нематеријално оштетување на правно заштитен интерес.“¹³³ На прашањето кои се правно заштитени интереси одговара членот 2:102. Не е правно релевантна ниту онаа штета што произлегува од незаконити активности и извори и истата не може да се надомести според овие принципи.¹³⁴

Како втор услов за настанување на одговорноста, принципите го предвидуваат каузалитетот. Според член 3:101 од принципите: „Една активност или однесување претставува причина за штетата доколку, во отсуство на таа активност, штетата не би настанала.“ Од овој член произлегува дека авторите на принципите се одлучиле за теоријата на условот, односно теоријата според која причината е *conditio sine qua non* (услов без кој не се може) за настанување на штетната последица,¹³⁵ а не за теоријата за адекватна причинска врска која, денеска, е најраспространето учење за причинската врска во областа на граѓанскоправната одговорност и која според една од поимните

¹³⁰ European group on Tort Law: Principles of European Tort Law – Text and Commentary, Vien, 2005, str. 15.

¹³¹ Principles of European Tort Law, Vien, 2005, Art. 1: 101 (1).

¹³² European group on Tort Law., op.cit., str 19.

¹³³ Види Principles of European Tort Law, Vien, 2005, Art. 2: 101.

¹³⁴ Види Principles of European Tort Law, Vien, 2005, Art. 2: 103.

¹³⁵ За ова теорија повеќе види кај Радишић Ј., op.cit., стр. 206.

определби кои ги среќаваме во правната наука претставува: „...онаа причинска врска , која постои помеѓу штетното дејствие, кое по својата сила (интензитет) и вид било подобно да ја причини штетата, од една страна, и штетата настаната како последица од тоа дејствие од друга страна.“¹³⁶

Во рамките на одредбите што се однесуваат на каузалитетот се уредени и прашањата за конкуренција на причини (член 3:102), алтернативни причини (член 3:103) и потенцијални причини (член 3:104).

Третата глава (Title III. Bases of liability) ги уредува основите на одговорност. Принципите познаваат три вида на одговорност, но само два вида на основ за одговорност:

- *Субјективна одговорност (liability based on fault, Art. 4:101 - 4:202)* која постои во случај на намерно или невнимателно непочитување на бараното стандардизирано однесување. Ова, воедно, претставува и поимно определување на вината и е содржано во Art. 4:101 ;
- *Објективна одговорност (strict liability, Art. 5:101 - 5:102)* која е предвидена како одговорност на лицата што извршуваат активност со зголемена опасност за штетата што ќе произлезе од таа активност. Поимното определување на активности што претставуваат зголемена опасност го наоѓаме во Art. 5:101, став 2 и
- *Одговорност за друг (liability for others, Art. 6:101 - 6:102)* која во себе ја вклучува одговорност за малолетни или душевно болни лица и одговорност за активностите на полномошникот. Се работи за вид на одговорност, но не и за посебен основ на одговорност. Основот на одговорноста во случаите на одговорност за друг е вината. На овој заклучок упатува анализата на Art. 6:101 кој вели: „Лицето кое е задолжено за друго лице кое е малолетно или ментално растроено е одговорно за штетата предизвикана од други освен ако одговорното лице покаже дека тој постапувал според бараниот стандард на внимание при супервизијата.“ Во одредбата се поаѓа од принципот на претпоставена вина на одговорното лице. Претпоставката е соборлива, но товарот на докажување дека не постои вина на страната на „претпоставениот виновник“ паѓа токму на тоа лице. Тој се ослободува од претпоставената вина доколку докаже дека *постапувал според бараниот стандард на внимание при супервизијата.*

¹³⁶ Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., op.cit., стр. 560.

Четвртата глава ги уредува случаите на исклучување на одговорноста за причинета штета (Title IV. Defences). Според принципите, до исклучување на одговорноста за причинета штета може да дојде во неколку случаи. Како прво, тоа се случаите кога причинителот на штетата дејствувал во согласност со правниот поредок, односно правиот поредок ја исклучува противправноста на штетното дејствие. Како такви се предвидуваат случаите на нужна одбрана, самопомош, крајна нужда, согласност на оштетениот и врз основа на легитимен авторитет, како на пример дозвола.¹³⁷

Принципите, со посебен член (чл. 7:102), го уредуваат исклучувањето на објективната одговорност, до кое доаѓа само во случај на непредвидливо и неотстранливо дејство на трето лице или виша сила (*vis major*). Со посебен член (чл. 8:101) се уредени и случаите кога до ослободување од одговорноста доаѓа поради однесување или активност на оштетениот.

Петтата глава (Title V. Multiple tortfeasors) се однесува на случаите кога постојат повеќе извршители на деликт кои истовремено се наоѓаат во одреден однос со настанатата штета. Тука, меѓу другото, се уредени случаите во кои доаѓа до солидарна одговорност на причинета штета.

Последната, шестата глава (Title VI. Remedies) ги уредува начините на кои се надоместува причинетата штета. Според принципите, постојат следниве видови на надомест на штета:

- *паричен надомест на штета (damages)*, вид на надомест кој е поставен како правило при што паричниот износ треба да биде еквивалент на претрпената штета и да послужи за враќање на оштетениот во онаа состојба во која бил пред да настане штетата¹³⁸ и
- *натурална реституција, односно враќање на поранешната состојба (restoration in kind).* Овој вид на надомест на штетата, според принципите, се јавува како исклучок во однос на паричното надоместување на штетата, кое се јавува како редовен начин на надомест. Ваквиот заклучок произлегува од анализата на чл. 10:104 според кој: „Оштетениот може да бара натурална реституција наместо паричен надомест доколку е можно враќањето во поранешна состојба и доколку тоа не претставува преголем товар за другата страна.“¹³⁹

¹³⁷ Види Principles of European Tort Law, Vien, 2005, Art. 7: 101.

¹³⁸ Ibid, Art. 10: 101 - 10:103.

¹³⁹ За разлика од принципите, во нашиот правен систем натуралната реституција е правило, а паричната се јавува како замена на натуралната реституција, во одредени случаи. Види Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., *op.cit.*, стр. 637.

Во рамките на оваа глава од принципите се уредени уште два значајни поими: материјална штета (pecunary damage, Art. 10:201 - 10:203) и нематеријална штета (non – pecunary damage, Art. 10:301) и едно правило за намалување на износот на надомест на штета (reduction of damages, Art. 10:401).

ГЛАВА 7

НАСТАНУВАЊЕ НА ОБЛИГАЦИОНИТЕ ОДНОСИ СО ПРИЧИНУВАЊЕ НА ШТЕТА

6.1. Страни на облигационите односи што настануваат со причинување на штета

Сите облигациони односи настануваат помеѓу најмалку две страни кои уште од римското право¹⁴⁰, па сè до ден денешен ги носат истите називи:

1. должник (reus credendi, reus stipulandi, creditor) кој е носител на обврската или пасивен субјект и
2. доверител (reus debendi, reus promittendi, debtor) кој е носител на правото или активен субјект.

Во облигационите односи со причинување на штета должникот и доверителот добиваат свои посебни називи и должникот станува **штетник**, а доверителот станува **оштетен**. Штетник и оштетен во овие облигациони односи можат да бидат физички и правни лица во согласност со одредбите на ЗОО.

6.1.1. Штетник

Штетникот како страна на облигационен однос не треба да се поистоветува со значењето што поимот штетник го има во секојдневниот живот, а тоа значење е: лице кое на некој друг му причинило штета односно фактички штетник. Иако овие два поими понекогаш се поистоветуваат и лицето кои причинило штета воедно е и лице кое е страна на облигациониот однос, сепак во голем дел од случаите фактичкиот штетникот и штетникот како страна на облигациониот однос се две различни лица. Штетникот како страна на облигациониот однос уште се нарекува и правен штетник. Правен штетник е лице кое според одредбите на ЗОО е одговорно за причинетата штета, односно има обврска истата да ја надомести. Единствен случај во кој фактичкиот штетник воедно е и правен штетник, односно страна на облигациониот однос, е случајот кога штетата е причинета од деликтно способно лице. Деликтна способност на физичките лица според ЗОО е условена со постоење на две претпоставки:

- а) одредена возраст уредена со чл.147 од ЗОО : „*Малолетник со наполнети 14 години одговара според општите правила за одговорност за штета*“ и

¹⁴⁰ Види Иво Пухан и Мирјана Поленак –Акимовска, Римско право, Скопје, 1991, стр. 200.

б) способност за расудување која се претпоставува дека постои доколку не постои душевна болест или заостанат умствен развој или од кои и да е други причини не е способно за расудување.

Деликтна способност кај правните лица се стекнува во моментот на нивното основање или признавање како такви од страна на државата и за нив е карактеристично тоа што нивната одговорност е одговорност за штета која нивните работници и органи во врска со вршењето на доверените работи им ја причинуваат на некој трет. Оваа одговорност нашиот ЗОО ја уредува како посебен вид на одговорност во членовите 157 и 158 од ЗОО како одговорност на работодавецот и правното лице за штета причинета на трето лице.

Во сите останати случаи штетникот како страна на облигациониот однос е различен од фактичкиот штетник и е одреден со правилата на ЗОО кои се однесуваат на одговорност за причинета штета. Така би можеле да ги издвоиме следниве правила од ЗОО кои ја определуваат страната на штетникот:

а) кога штетата ќе ја причини малолетник до 7 години,¹⁴¹ како страна на облигациониот однос настанат со причинување на штета се јавуваат неговите родители.

б) кога штетата ќе ја причини малолетник на возраст од 7 до 14 години¹⁴² како страна на облигациониот однос се јавуваат неговите родители. Оваа одговорност на родителите е предвидена во чл.152,ст.4 од ЗОО кој гласи: *„Родителите одговараат за штетата што ќе ја причини на друг нивното малолетно дете со наполнети 7 години, освен ако докажат дека штетата настанала без нивна вина.“*

в) кога штетата ќе ја причини лице кај кое постои трајна неспособност за расудување¹⁴³ како страна на штетник во облигациониот однос според чл.151 од ЗОО се јавува оној кој врз основа на закон, или на одлука од надлежниот орган, или на договор, е должен да врши надзор над него.

г) кога штетата ќе ја причини малолетник што е под надзор на старател, училиште или друга установа, според чл.154 од ЗОО како страна на штетник во овој случај не се јавува родителот (како во случаите под а) и б) туку старателот, училиштето односно другата установа. Исклучок од ова правило е случајот кога штетата настанала поради лошото воспитување на малолетникот, лошите примери или порочни навики кои му ги дале родителите, или ако инаку штетата може да им се препише во вина на родителите. Тогаш како страна на штетник повторно се јавува родителот, иако должноста за надзор на малолетникот е на друго лице.¹⁴⁴

¹⁴¹ Види чл.147, ст. 1 од ЗОО: „Малолетник до наполнета седма година не одговара за штетата што ќе ја причини.“ Ова одговорност на родителите ја уредува чл. 152, ст.1 од ЗОО.

¹⁴² Види чл.147 ст.2 од ЗОО: „Малолетник од наполнета седма до наполнета четиринаесета година не одговара за штета, освен ако се докаже дека при причинувањето на штета бил способен за расудување“.

¹⁴³ Види чл.146 од ЗОО (цитиран во погорниот дел од текстот).

¹⁴⁴ Види чл.155 од ЗОО со наслов „Посебна одговорност на родителите“.

д) кога штета на трето лице ќе му причини работник или орган на правно лице во работата или во врска со работата, тогаш како страна на штетник на облигациониот однос настанат со причинувањето на таа штета не се јавува фактичкиот штетник туку се јавува работодавецот чијшто е органот, односно кај којшто работел работникот во моментот на причинувањето на штетата.¹⁴⁵

ѓ) во одредени случаи на причинување на штета, нашиот ЗОО ја предвидува државата како страна на штетник, одговорна за надоместување на штетата.¹⁴⁶ Примери за одредби од ЗОО во кои се предвидува државата како страна на облигационен однос настанат со причинување на штета наоѓаме во следниве членови:

-чл.166 според кој: *„За штетата настаната со смрт, телесна повреда или оштетување, односно уништување на имот на физичко или правно лице, поради акти на насилство или терор, како и при јавни демонстрации и манифестации, одговара државата“;*

-чл.167 според кој: *„За штетата настаната од некое дело на корупција сторено од државните службеници при вршење на нивните функции одговара државата....“*

-чл.169 според кој: *„За штета направена на правни и физички лица на територијата на Република Македонија, од лица ангажирани во меѓународни воени или други организации со кои Република Македонија склучила договор, одговара државата.“*

Понапред изнесените правни норми со кои ЗОО ја определува страната на штетникот во облигационите односи не ја исцрпуваат севкупната правна регулатива на правниот штетник туку се наведени како примери.¹⁴⁷ Сите тие укажуваат на фактот дека страната на штетникот како страна на облигационите односи е одредена со закон и таа не треба да се поистоветува со фактичкиот причинител на штетата, бидејќи тие се совпаѓаат само кога законот тоа го предвидува. Од гореизнесеното се гледа дека во најголем дел од случаите се работи за две различни лица, но не сосема одвоени бидејќи нив ги поврзува одреден однос. Тој однос воедно е појдовната основа за едното лице да одговара за фактички причинета штета од друго лице.¹⁴⁸

Страната на штетникот може да биде сложена, односно да биде сочинета од повеќе лица. Ова е случај кога штетата ќе ја причинат повеќе лица заедно и за неа ќе одговараат солидарно. Солидарна одговорност, согласно член 195 од ЗОО постои и во случај кога е несомнено дека штетата ја причинило некое од две или

¹⁴⁵ Види чл.157 и чл.158 од ЗОО.

¹⁴⁶ Државата во овие случаи има право и обврска да бара надомест за исплатениот износ од лицето кое е фактички причинител на штетата. Види чл.166 ст.3, чл.167 ст.2, чл.169 ст.2 и др.

¹⁴⁷ Со други одредби за одредување на штетник во правна смисла се среќаваме во: чл.170 од ЗОО „Одговорност на организаторот на приредби“, чл. 156 "Одговорност врз основа на справедливост", чл. 160 од ЗОО и други.

¹⁴⁸ Се работи за родителски однос, работен однос, однос меѓу државата и нејзините граѓани и сл.

повеќе лица кои се меѓусебно поврзани, но не може да се утврди кое од нив точно ја причинило. Понатаму, подбуцнувачот и помагачот, како и оној што помогнал да не се откријат одговорните лица, одговараат солидарно со нив. Солидарна одговорност постои и помеѓу лица кои ја причиниле штетата, работејќи независно едно од друго, ако не можат да се утврдат нивните удели во причинетата штета. Нашиот ЗОО со посебна одредба ја уредува солидарната одговорност на нарачувачот и изведувачот на работи врз недвижност и според член 196 тие солидарно му одговараат на трето лице за штета што ќе му настане во врска со изведувањето на тие работи. При тоа, под поимот трето лице се подразбира лице различно од изведувачот и нарачувачот на работите.

Односите помеѓу солидарните должници во поглед на уделите во штетата и надоместувањето на истите во поглед на оштетениот се уредени во ЗОО во член 197. Судот определува колку изнесува уделот на секој одделен должник, а при тоа ги зема во предвид тежината на неговата вина и тежината на последиците што произлегле од неговото дејствување. Во случај кога не може да се утврдат уделите на должниците се смета дека нивните удели се еднакви, освен ако справедливоста бара во конкретен случај да се одлучи поинаку. Доколку еден од солидарните должници исплати повеќе отколку што изнесува неговиот удел во штетата, тој има право во регресна постапка да бара од останатите должници надомест (регрес на средствата) на она што го платил за нив.

6.1.2. Оштетен

Оштетен е секое физичко или правно лице на кое му е причинета штета и кое се јавува како страна која има право да побарува надомест на истата. Разгледувајќи ги одредбите на ЗОО кои се однесуваат на лицата кои можат да се јават како страна на оштетен во еден облигационен однос настанат со причинување на штета можеме да издвоиме неколку посебни карактеристики за страната на оштетениот:

а) како оштетен може да се јави секое физичко и правно лице кое има правна способност.

б) како оштетен може да се јави и зачетокот. Зачетокот бележи долга традиција на правна заштита со признавање на правна способност која потекнува од римското право. Тогаш се применувало правилото :*"Infans conceptus pro jam nato habetur, quotiens de commodis ejus agitur ."* Ова правило е прифатено и во нашето право и се наоѓа во член 45-а ст.3 од ЗОО кој гласи: *„Се смета дека зачатото дете е родено кога тоа е потребно за заштита на неговите права , под услов да се роди живо.“*

в) како страна на оштетен во случаи предвидени со ЗОО може да се јават само лица кои се точно одредени со законот и под услови точно утврдени со законот (пр. брачен другар, деца и родители, браќа и сестри, дедовци и баби, внуци и вонбрачен другар, родители во случај на загуба на зачатото дете). Се работи за облигационен однос настанат со причинување на нематеријална штета во случај на смрт или тежок инвалидитет на некое лице.

Првата специфичност на овие случаи се состои во тоа што постоењето на облигационен однос со причинување на штета во кој како страна на оштетен се јавуваат горенаведените лица секогаш претпоставува постоење на еден друг облигационен однос кој настанал пред него. Тој претходен однос настанал со причинување на штета со смрт или тежок инвалидитет на лице кое им било блиско. Штетата предизвикана со смрт или тежок инвалидитет претставува директна штета и воедно се јавува како штетно дејство кое ја генерира нематеријалната штета.

Другата специфичност е тоа што како страна на оштетен во овој облигационен однос, која има право да бара справедлив паричен надоместок, може да се јави само некое од лицата предвидени во чл.190 и под услови предвидени со истиот член.

г) во правната теорија се зборува и за иден зачеток односно дете што во иднина ќе се роди како страна на оштетен, што секако соодветствува со развојот на општеството, производството и употребата на атомската енергија, како и штетните последици што радиоактивното зрачење ги има врз гените на мајката, а потоа и врз гените на детето.

д) во одредени случаи, предвидени со ЗОО, одредено лице на кое му е нанесена штета од страна на друг нема да се стекне со својство на страна на оштетен во облигационен однос, без оглед на фактот што штетата фактички настанала. Се работи за случаите во кои имаме исклучување на противправноста на дејствието со кое е нанесена штетата.

6.2. Општи услови потребни за настанување на облигационите односи со причинување на штета

Облигациониот однос настанат со причинување на штета, како еден од посебните видови облигациони односи, најпрво го разгледуваме од аспект на општото учење за облигациите. Имено, општо зборувајќи за облигационите односи, за полноважно настанување на облигационите односи потребно е кумулативно постоење на три претпоставки: постоење на страни, постоење на предмет и постоење на одреден облигационен факт или извор на облигациите. За страните

на облигациониот однос настанат со причинување штета веќе зборувавме. Понатаму, зборувајќи за предметот можеме да кажеме дека „предмет на облигационите односи може да биде само соодветно човечко дејствие кое се состои во давање(*dare*), сторување (*facere*), несторување (*non facere*) или трпење (*pati*).“¹⁴⁹ Како предмет на облигационите односи настанати со причинување на штета се јавуваа одредено давање или сторување. Ако во определување на предметот на овие облигациони односи тргнеме од сфаќањето дека: „во својата суштина овластувањето е правно заштитена можност на доверителот да бара од должникот да даде, стори, не стори или трпи она што е предмет на облигационите односи,“¹⁵⁰ тогаш од обврската на должникот утврдена со член 174 и членовите 188 и 189 од ЗОО (и други членови од ЗОО) како обврска што се состои во воспоставување на состојбата што била пред да настане штетата, односно на оштетениот да му се исплати соодветна сума на пари на име надомест на штета (справедлив надомест на штета) се извлекува заклучокот дека предмет на облигационите односи е одредено сторување (враќање на поранешна состојба) или одредено давање (давање одреден износ пари на име надомест на штета). Една од претпоставките за настанување на имотно-правен однос (а со тоа и на облигационо-правниот однос како посебен вид на имотно-правен однос) е постоење на одредена околност (појава) од надворешниот свет која правото ја признава како создавачка, правнорелевантна околност врз основа на која настанува еден ваков однос.¹⁵¹ Тие околности се нарекуваат правни факти. Нивна најпозната и општоприфатена класификација е онаа според начинот на нивното настанување. Според неа два вида на правни факти се настаните и дејствијата.¹⁵² Правен факт кој доведува до настанување на облигационен однос со причинување на штета, како што кажува самото име, е причинувањето на штета. Во облигационото право овој правен факт (како и останатите правни факти кои се правнорелевантни за настанување на другите односи) добива посебно име т.е. облигационо-правен факт односно извор на облигациите. Во рамките на претходната класификација причинувањето на штета го вбројуваме во дејствијата.

За да зборуваме за штетата како правнорелевантна околност која правото ја смета за правен факт, односно извор на облигационен однос потребно е да бидат исполнети трите општи услови: штетата фактички да настанала, штетата да е причинета со штетно дејствие и причинска врска (каузалитет) помеѓу штетното дејствие и штетата, односно штетата треба да настанала како резултат на штетното дејствие. Токму поради овој факт, **во посебната теорија на**

¹⁴⁹ Димитар Поп Георгиев, Облигационо право, Скопје, 1985, стр. 39.

¹⁵⁰ Ibid, стр. 42.

¹⁵¹ Види: Асен Групче, Имотно(Граѓанско) право, Општ дел, Скопје, 1985, стр. 187-188.

¹⁵² Ibid, стр. 188-189.

отштетното право зборуваме за три општи услови за настанување на облигациони односи со причинување на штета: штетно дејствие, штета и причинска врска. Покрај општите услови за полноважно настанување на облигационите односи потребно е да постои најмалку уште еден т.н. посебен услов кој воедно го определува видот на одговорност.

6.2.1. Штетно дејствие

Штетно дејствие е дејствието со кое на оштетениот му се причинува штета и истото може да се состои во одредено сторување или пропуштање, но и во предмет кој претставува зголемена опасност какои вршење на дејност од која произлегува зголемена опасност.

Сторителот на штетно дејствие за да стане одговорен за штетата и обврзан да ја надомести, потребно е дејствието да претставува повреда на правна норма, а воедно и повреда на конкретно право на оштетениот или правно заштитен интерес поради чија заштита е поставена повредената норма.¹⁵³ Освен противправноста, потребно е дејствието да доведе до причинување штета на оштетениот. Конкретно противправноста во нашето право значи постапување спротивно на член 9 од ЗОО кој наложува дека секој е должен да се воздржува од постапка со која на друг може да му биде причинета штета, како и членот 10 според кој учесниците во облигационите односи треба да ги извршуваат своите обврски и се одговорни за нивното исполнување. Со дејствието на штетникот може да бидат повредени, освен овие граѓанско-правни норми и норми од другите области на правото, односно дејствието може да претставува повреда на кривично-правна, управно-правна, трудово-правна, финансво-правна и друга област. Во ваквите случаи, покрај граѓанско-правната одговорност кај штетникот, која повлекува обврска за надомест на штетата, штетникот ќе биде носител и на кривична одговорност, прекршочна одговорност, дисциплинска одговорност и слично.

Во одредени случаи противправноста на едно дејствие може да биде исклучена. Правната теорија и објективното право зборуваат за следниве случаи на исклучување на противправноста на едно дејствие: согласност на оштетениот, нужна одбрана, крајна нужда, вршење на свое право, дозволена самопомош и постапување по службена должност. Согласноста на оштетениот се однесува на прифаќање на ризикот од настанување на штета и прифаќање на последиците, со што при настанување на штета нема право да бара нејзин надомест од трето лице, туку сам ја поднесува штетата. Единствено, ништовна е изјавата на оштетениот со која се согласил да му се стори штета со дејствие кое е забрането

¹⁵³ Jaksic, S: Obligaciono parvo opsti dio, Sarajevo, 1960, str. 255.

со закон.¹⁵⁴ Нужната одбрана е правен институт со казнено-правна природа. Според позитивните прописи на нашето отштетно право тој кој во нужна одбрана му причинува штета на напаѓачот не е должен да ја надомести.¹⁵⁵ За едно штетно дејствие да се квалификува како дејствие преземено во нужна одбрана потребно е да бидат исполнети неколку услови. Најпрво, кога зборуваме за нужна одбрана е потребно да се има во предвид дека зборуваме за дејствие кое неодложно е потребно за да се одбие противправен напад. Првиот услов е нападот што го предизвикал противправното дејствие по својата природа да е противправен. Вториот услов е истовременоста на нападот и штетното дејствие што претставува противнапад и третиот услов е да постои соодветност на нападот со противнападот. Крајната нужда во правото се објаснува како состојба во која едно лице има потреба да повреди туѓо право со цел да заштити свое право или право што му припаѓа на некој трет. Ваквото постапување е допуштено од правото само доколку се исполнети неколку услови.

6.2.2. Штета

Поимот штета во облигационото право треба да се разликува од економскиот поим „штета“ и од значењето кое ние му го даваме во секојдневниот живот. Треба да се има во предвид и фактот дека на поимот штета не се гледало отсекогаш еднакво и како се менувал општествениот поредок, така се менувале и гледиштата за штета. Според професорот М. Вуковиќ целиот развој на поимот штета може да се подели на четири етапи.¹⁵⁶

Разгледувана од аспект на општествениот поредок штетата претставува повреда на некоја општествена вредност, односно таа припаѓа во категоријата на општествени пореметувања. Разгледувана од аспект на оштетениот, штетата претставува промена во неговата сфера на постоење, а разгледувана од аспект на штетникот таа претставува последица од негово штетно дејствие.

До денешен ден правната теорија не успеала да изгради единствен поим за штета кој би бил соодветен за сите случаи на одговорност. Покрај ова, не наоѓаме дефиниција за поимот штета, ниту во најголемиот дел од граѓанските законици. Причината за тоа е фактот што штетата не е апстрактна појава која може поимно да се определи сама по себе, туку тоа е функционален поим кој може да се разбере единствено во рамките на неговата секојдневна примена.

Во правната теорија и во законодавствата се прави разлика помеѓу повеќе видови на штета. Се чини дека најзначајно е разликувањето на материјална и

¹⁵⁴ Член 150 од ЗОО.

¹⁵⁵ Член 148 став 2 од ЗОО.

¹⁵⁶ За ова повеќе види Vuković M.: *Odgovornost za štete*, Zagreb, 1971, str. 22.

нематеријална штета. Разликувањето на материјалната и нематеријалната штета се прави врз основа на видот на правното добро кое е оштетено, односно во поглед на кое настанала штета. Материјалната штета е штета која настанува во оглед на имотните добра на човекот. Таа може да се манифестира преку одземање, уништување или влошување на состојбата на едно имотно добро, односно како обична штета, која уште е позната и како проста односно стварна штета (lat. *damnum emergens*). Но, материјалната штета може да се манифестира и во вид на испуштена корист (lat. *lucrum cesans*), односно како штета што се состои во спречување на оштетениот да стекне одредено имотно право. За разлика од обичната штета која го погодува постоечкиот имот на едно лице, испуштената корист го погодува идниот имот. Во најголем дел од правните системи, за сите случаи, е предвидена обврска за надомест на сета материјална штета, односно и на обична штета и на испуштена корист. Исклучок претставува австрискиот Општ граѓански законик (§ 1324) кој за надомест на испуштената корист бара постоење на потешок вид на вина, т.е. на намера или на крајно невнимание.

Додека „...материјалната штета се однесува на она што оштетениот го има, неимотната штета се однесува на неговиот личен интегритет, т.е. она што тој е.“¹⁵⁷ Нематеријалната штета е штета причинета на личните или неимотни добра на човекот, како што се: животот, здравјето, физичкиот и психичкиот интегритет, слободата, честа, угледот, достоинството и др. Таа, според едно постаро стојалиште се манифестира како физичка или психичка болка на оштетениот, страв, патење и слично. Според новото стојалиште, кое е прифатено и во нашиот Закон за облигациони односи од 2001 преку измените од 2008, нематеријалната штета се манифестира како повреда на личните права. Слично решение среќаваме и во Скицата на Законот за облигации и договори на Михајло Константиновиќ, во чл. 124, кој освен материјална штета познава и нематеријална или морална штета која се состои во: „...повреда на правата на личноста: слобода, чест, углед, срам, личен и семеен мир и други лични добра, како и нанесување на друг физичка или психичка болка (морална или нематеријална штета).“ Слична поимна определба на нематеријалната штета среќаваме и во § 1293 од Австрискиот граѓански законик од 1811 година според кој: „Штета се нарекува секое оштетување причинето на нечиј имот, права или **нечија личност**. Од тоа се разликува изгубената добивка, која некој, според обичниот тек на работите, можел да ја очекува.“ Постоењето на нематеријална штета во одредени случаи е правно релевантно и повлекува одговорност (ова се сите случаи кога е можна натурална реституција и случаите кога законот предвидува паричен надомест). Карактеристика на концептот на нематеријална штета кој е

¹⁵⁷ Радишиќ Ј.: Облигационо право – општи део, Београд, 2004, стр. 199.

прифатен во најголемиот дел од правните правила е непостоењето на едно општо правило за надомест на секоја нематеријална штета и поради тоа во многу голем дел од случаите кога едно лице претрпува нематеријална штета истата останува ненадоместена и оштетениот сам ја поднесува. Самиот надомест во овој случај е ограничен од повеќе аспекти, од кои за најзначајни ги сметаме барањето да постои потешок вид на вина на штетникот (вакво барање поставува швајцарскиот Закон за облигации во чл. 49), како и ограничувањата што одредени законодавства ги предвидуваат за надомест на нематеријална штета кај договорната одговорност (примери среќаваме во судската пракса на Босна и Херцеговина). Во овој труд концептот на нематеријална штета присутен во правото денеска ќе го разгледаме од три аспекти: уреденоста на нематеријалната штета во граѓанските законици, уреденоста на меѓународно ниво во рамките на договорната одговорност и правната уреденост на нематеријалната штета во македонското право.¹⁵⁸ Други видови на штета се предвидливата и непредвидливата штета, сегашната и идната штета, директната и индиректната, конкретната и апстрактната штета.

Предвидлива штета е онаа што штетникот ја предвидел или требало (морал) да ја предвиди во моментот на преземање на штетното дејствие, односно во моментот на пропуштање на тоа дејствие, со оглед на фактите што тогаш му биле познати или требало да му бидат познати. Непредвидлива штета е онаа што со оглед на околностите во кои било преземено штетното дејствие, односно во кои бил склучен одреден договорен облигационен однос, не можела да се предвиди. Правните правила се тие кои одредуваат која од овие два вида на штета ќе биде правнорелевантна во одреден случај. Така, за носителот на граѓанско-правна одговорност, може да настане обврска за надомест на предвидливата штета или за надомест на непредвидливата штета. Секако за должникот е потешка обврската да ја надомести непредвидливата штета и затоа оваа обврска најчесто е поврзана со одговорноста за причинета штета што се заснова на потешките видови вина (намера или крајно невнимание). Обврската за надомест на предвидливата штета, пак, често ја среќаваме во рамките на договорната одговорност, како во домашното законодавство, така и во меѓународните правни извори. Таа, во главно, се состои во обврската на договорната страна која направила повреда на договорната обврска, да ја надомести штетата што другата страна ја претрпела како последица на повредата. Поимот „предвидлива штета“ во овој случај претставува правен стандард и неговиот износ го определува судот во секој конкретен случај раководејќи се од фактите што му биле познати на

¹⁵⁸ Предмет на проучување се одредени одредби кои ги содржат наведените правни системи во однос на нематеријалната штета, но од друга страна напоменуваме дека трудот не ја исцрпува нивната севкупност и тие не треба да се сфатат како целосна слика на концептот на нематеријална штета, тука како репрезентативен пример.

одговорното лице или морало да му бидат познати, со цел да го определи износот на штетата што лицето требало (морало) да го предвиди во моментот на склучувањето на договорот. Вака определениот износ, всушност, претставува горната граница на износот на должниковата обврска, односно обврската за надомест на штета по својот износ не може да го надмине износот на предвидливата штета во конкретниот случај.¹⁵⁹

Сегашната штета е онаа штета која веќе постои како последица на штетното дејствие, додека идна штета е онаа штета што сè уште не е настаната, но со сигурност се очекува дека ќе настане. Нашиот ЗОО предвидува надоместување и на идната штета, за што потврдува и членот 192 од ЗОО кој вели: *„Судот на барање на оштетениот ќе досуди надомест за идна нематеријална штета ако според редовниот тек е извесно дека таа ќе трае и во иднина.“*

Директна штета е штетата што настанува како непосредна последица од некое штетно дејствие, додека индиректната штета настанува посредно како последица на веќе настанатата директна штета. Конкретната штета е штета што се утврдува во зависност од конкретните околности во дадениот случај и се надоместува во така утврдениот износ. Апстрактната штета е онаа штета која се утврдува во однапред определен износ, без оглед колку таа реално изнесува. Овој вид на штета однапред е утврден со соодветна тарифа или со правилник и по правило е објавена на видно место.

6.2.3. Причинска врска

Секоја појава во природата и во општеството е последица на некоја друга појава која временски ѝ претходела и која ја нарекуваме – причина, а односот помеѓу две појави од кои едната ја условила другата се нарекува причинска врска или однос на каузалитет. Причината и причинската врска се природни појави и нив првенствено ги проучуваат природните науки и филозофијата. Според професорот Радишиќ Ј., филозофскиот поим „причина“ најпотполно го дефинирал John Stuart Mill, велејќи дека причина претставува збир на позитивни и негативни услови, вкупност на евентуалности од сите видови при чие дејствување неизбежно следува последица.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Договорна одговорност за предвидлива штета среќаваме во чл. 255 од ЗОО, како и во следниве одредби од меѓународните извори на договорното право: Art. 74 Виенската конвенција за меѓународна продажба на стоки од 1980, Art. 9: 503 Принципи на европско договорно право, Art. 7. 4. 4. Принципите на UNIDROIT за меѓународни трговски договори.

¹⁶⁰ Види Радишиќ Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 205.

Кога причинската врска ќе се разгледува рестриктивно и емпириски, таа може да добие функционална димензија, може да се сегментира и тогаш може да се изрази нејзиниот правен аспект.¹⁶¹ На овој начин се доаѓа до поимот *правен или јуристички каузалитет* којшто е значајно потесен од поимот причина во смисла на природните науки, а „...поимот причинска врска во филозофска смисла и во смисла на природните науки служи како основа на која и правникот мора да го изгради своето сфаќање за каузалитетот.“¹⁶² Прифаќањето на правниот поим на каузалитет од страна на правната теорија означува дека во правото не се земаат во предвид сите услови (факти кои со својата вкупност условиле некоја појава), туку само некои, кои како поблизок услов – причина доведле до појава на конкретна штета. Правниот поим на каузалитетот означува пронаоѓање на патот кој овозможува од бескрајната низа на причини да се издвојат оние кои за одредена последица се правно релевантни.¹⁶³ Во правната теорија се среќаваме со одредување на граѓанскоправниот поим на причинската врска кој се применува во рамки на правилата за објективна одговорно како „*однос помеѓу дејствие, опасна ствар или опасна дејност, со кое е причинета штета за која одговара одговорно лице, и штета, во смисла на причина и последица, при што дејствието, опасната ствар или опасната дејност се јавуваат како причина, а штетата како последица.*“¹⁶⁴

Ваквото поимно определување на причинската врска за нас е сосема прифатливо. Основниот заклучок кој се извлекува на основ на него е дека причинската врска како услов за граѓанскоправна одговорност го поставува барањето **другите два општи услови да се наоѓаат во однос на причина и последица, односно противправното дејствие да претставува причина, а причинетата штета да претставува последица.** Доколку овој услов (причинска врска) не е исполнет, не може да настане граѓанскоправна одговорност.

Прашањето - кога постои причинска врска е практично прашање. Ова прашање го решава судот во секој поединечен случај кога одлучува за барање за надомест на штета. Меѓутоа, ова прашање е и теориско прашање и за него правната теорија покажала особено интересирање. Таа направила обиди да се установаат критериуми за утврдување на причинската врска и како резултат на тоа денеска се среќаваме со повеќе теории за причинска врска. Како позначајни ги истакнуваме следниве теории:

- теорија на услов – според неа штетното дејствие претставува причина за штетата само доколку без него штетата не би

¹⁶¹ Salma, J., *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2007, str. 527.

¹⁶² Радишић Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 206

¹⁶³ Радишић Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004 стр. 206, исто и Bikić A. : *Obligaciono pravo, opći deo*, Sarajevo, 2007, str. 207.

¹⁶⁴ Đorđević Ž., Stanković V., *Obligaciono pravo – opšti deo*, Beograd, 1980, str. 319.

настанала, односно доколку дејствието претставува *conditio sine qua non*;¹⁶⁵

- теорија на превалирана причина – според која причинска врска меѓу штетното дејствие и штетата постои само доколку дејствието претежнува (превалира), односно има поголемо значење од другите факти за настанок на штетата;¹⁶⁶
- теорија на непосреден и посреден услов – ова теорија, од настаните кои ѝ претходе на штетата ги извојува временски поблиските настани (непосредните) и единствено тие се сметаат за правно значајни.¹⁶⁷

Помеѓу учењата настанати кон крајот на деветнаесетиот век, посебно е значајна теоријата на адекватна причинска врска. Неа ја развиле германските теоретичари Rümelin и Träger. Во нешто изменет облик таа и денес претставува владеечко становиште на германската и швајцарската теорија и практика, стекнува сè повеќе приврзаници во Франција, Австрија и поранешниот Советски Сојуз, а е прифатена и од нашата правна теорија и практика. **Можеме да заклучиме дека теоријата за адекватна причинска врска, денеска е најраспространето учење за причинската врска во областа на граѓанскоправната одговорност.**

Според оваа теорија, едно противправно дејствие е во причинска врска со причинета штета доколку истото по редовниот тек на работите би довело до таа штета, односно ако штетата е адекватна последица на извршеното противправно дејствие,¹⁶⁸ или како што ќе сретнеме во домашната правна доктрина: *„Правно-релевантна е онаа причинска врска, која постои помеѓу штетното дејствие, кое по својата сила (интензитет) и вид било подобно да ја причини штетата, од една страна, и штетата настанала како последица од тоа дејствие од друга страна.“*¹⁶⁹ Во логичка смисла, утврдувањето на причинската врска е задача на судскиот вештак, додека процената дали таа врска е адекватна е задача на судот. Одлуката на судот не е логичка одлука, туку одлука на практичниот разум прилагоден на барањата на правичноста.

Од аспект на теоријата би ставиле акцент на неколку значајни прашања при примената на оваа теорија:

- постоењето на адекватното штетно дејствие не се претпоставува, туку се докажува, освен кај објективната одговорност каде што каузалитеот се претпоставува дека

¹⁶⁵ Види Радишиќ Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 206; Ѓорђевиќ Џ., Stanković V., *op.cit.*, стр. 319; Лоза, Б., *Облигационо право, општи део*, Београд, 2000, стр. 203.

¹⁶⁶ Види Ѓорђевиќ Џ., Stanković V., *Obligaciono pravo – opšti deo*, Beograd, 1980, str. 322; Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., *op.cit.*, стр. 566.

¹⁶⁷ Радишиќ Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 207.

¹⁶⁸ Лоза, Б., *Облигационо право, општи део*, Београд, 2000, стр. 204.

¹⁶⁹ Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска, Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 560.

постои, а имателот на опасниот предмет, односно вршителот на опасната дејност може да докаже дека не постои каузалитет;

- во моментот кога адекватните, типичните, вообичаените штетни последици што произлегуваат од штетното дејствие ќе престанат доаѓа и до прекинување на причинската врска;
- кај причинската врска можат да постојат повеќе самостојни дејствија кои се во состојба да бидат причина за соодветната последица и тогаш зборуваме за конкуренција на причини кои можат да бидат кумулативни, алтернативни и хипотетички причини.¹⁷⁰

6.3. Посебни услови за настанување на облигационите односи со причинување на штета

За настанување на облигационите односи со причинување штета, покрај страни и исполнетост на општите услови е потребно да постојат еден или повеќе соодветни посебни услови. Во зависност од тоа за кој посебен услов зборуваме, во правната теорија и во нашиот правен систем познати се посебни видови одговорност. Имено се работи за следниве видови посебни услови и соодветно на тоа посебни видови одговорност за штета:

- вината се јавува како посебен услов кај субјективната одговорност,
- ризикот произлезен од опасна ствар или вршење опасна дејност се јавува како посебен услов кај објективната одговорност,
- повреда на постојна обврска од даден облигационен однос се јавува како посебен услов кај договорната одговорност,
- деликтната неспособност на штетникот се јавува како посебен услов за настанување одговорност за друг и
- причинувањето на штета на трето лице од работник или орган на правно лице се јавува како посебен услов кај одговорност на правно лице за штета причинета на трето лице.

Покрај наведените посебни видови на одговорност, во правната теорија и законодавство познати се и посебни случаи на одговорност. Се работи за

¹⁷⁰ За видовите конкуренција на причини види кај Ibid, str. 660.

одговорност поради терористички акти, јавни демонстрации или манифестации, одговорност поради дела на корупција, одговорност за штета поради насилни казниви дела, одговорност за штета направена од меѓународни воени или други организации, одговорност на организаторот на приредби, одговорност поради недавање неопходна помош, одговорност во врска со обврска за склучување договор и одговорност во врска со вршење на работи од јавен интерес.¹⁷¹

¹⁷¹ Посебните случаи на одговорност се уредени со членовите 166 -173 од ЗОО.

ПРИЛОГ 1

Предметна програма

Предметна програма од прв, втор и трет циклус студии				
Наслов на наставниот предмет	Отштетно право			
Код				
Студиска програма	Правни студии – Штип, правни студии – Струмица, Новинарство и односи со јавноста - Штип			
Организатор на студиската програма (единица, односно институт, катедра, оддел)	Правен факултет, Катедра за граѓанско право			
Степен (прв, втор, трет циклус)	Прв циклус			
Академска година / семестар	2015/16, петти семестар		Број на ЕКТС кредити	4
Наставник	доц. д-р Марија Амповска			
Предуслови за запишување на предметот	нема посебни предуслови			
Цели на предметната програма (компетенции): Целта на предметот е да ги оспособи студентите самостојно да можат да ги согледаат односите помеѓу штетникот и оштетениот и да го разберат значењето на надоместот на штетата и постојниот развој правилата на отштетното право. Студентите треба да го				

осознаат местото и улогата на отштетното право во граѓанското право и општо во правниот систем на Р. Македонија. Студентите ќе се запознаат со посебните видови на одговорност и правилата за надомест на штета, како и односот на одговорноста со осигурувањето. Оттука, една од целите е студентите да се оспособат за анализа на правната природа на одговорноста, на видот на одговорноста за штета и начинот на нејзиното надоместување. Понатаму, целта на предметната програма е студентите да се служат успешно со поимите деликтна одговорност, договорна одговорност, одговорност врз основа на вина, одговорност за опасни ствари и вршење опасна дејност, осигурување од одговорност итн.

Содржина на предметната програма:

1. Вовед во Отштетно право

- 1.1. Поим и место на отштетното право во правниот систем
- 1.2. Значење на поимот граѓанско - правна одговорност за штета и негов однос со отштетното право
- 1.3. Приказ на историскиот развој на облигационите односи настанати со причинување на штета
- 1.4. Начела на отштетното право
- 1.5. Однос на отштетното право како објективно право со други објективни права

2. Извори на Отштетното право

- 2.1. Устав
- 2.2. Закон за облигационите односи
- 2.3. Потрошувачко законодавство
- 2.4. Закони од областа на осигурувањето
- 2.5. ЕУ законодавство и правни модели релевантни за отштетното право

3. Страни на облигационен однос настанат со причинување на штета

- 3.1. Штетник
- 3.2. Деликтна способност на физички и правни лица
- 3.3. Оштетен

4. Општи услови за настанување на облигационен однос со причинување на штета – штетно дејствие, штета и причинска врска

- 4.1. Шетно дејствие
- 4.2. Штета
- 4.3. Каузалитет

5. Субјективна одговорност

- 5.1. Општо за субјективната одговорност
- 5.2. Основ на субјективната одговорност
- 5.3. Вина и видови вина
- 5.4. Докажување на вината

6. Објективна одговорност

- 6.1. Историски развој на објективната одговорност
- 6.2. Услови за постоење на објективна одговорност
- 6.3. Основ на објективната одговорност
- 6.4. Посебни случаи на објективна одговорност

7. Договорна одговорност

- 7.1. Општо за договорната одговорност
- 7.2. Особености на договорната одговорност за причинета штета
- 7.3. Основ кај договорната одговорност

8. Одговорност за друг

- 8.1. Општо за одговорноста за друг
- 8.2. Штета причинета од полнолетно лице неспособно за расудување
- 8.3. Штета причинета од малолетник
- 8.4. Одговорност на родителите и на малолетниците врз основ на справедливост

9. Останати видови на одговорност

- 9.1. Одговорност на правното лице и на неговите органи за штета причинета на трето лице
- 9.2. Одговорност поради терористички акти, јавни демонстрации или манифестации
- 9.3. Одговорност поради дела на корупција
- 9.4. Одговорност за штета направена од меѓународни воени или други организации
- 9.5. Одговорност на организаторот на приредби
- 9.6. Одговорност поради недавање на неопходна помош
- 9.7. Одговорност во врска со обврска за склучување договор
- 9.8. Одговорност во врска со вршење работи од јавен интерес

10. Надомест на материјална штета

10.1. Поим на надоместување на материјална штета 10.2. Видови надоместување материјална штета 10.3. Обем и висина на надомест на материјална штета 10.4. Посебно за надомест на материјална штета во случај на смрт, телесна повреда и оштетување на здравјето 10.5. Посебно за надомест на материјална штета во случај на повреда на честа и ширење на невистинити наводи 11. Надомест на нематеријална штета 11.1. Поим на надоместување нематеријална штета 11.2. Нематеријално надоместување 11.3. Парично надоместување 12. Однос на отштетното право со осигурувањето			
Методи на учење:			
Вкупен расположлив фонд на време			
Распределба на расположливото време		2+1+1	
Форми на наставните активности	15.1.	Предавања- теоретска настава	24
	15.2.	Вежби (лабораториски, аудиториски), семинари, тимска работа	12
Други форми на активности	16.1.	Проектни задачи	6
	16.2.	Самостојни задачи	6
	16.3.	Домашно учење	
Начин на оценување			
Тестови		70 бодови	
Семинарска работа/ проект (презентација: писмена и усна)		10 бодови	

Активност и учество		20 бодови
Критериуми за оценување (бодови/оценка)	до 50 бода	5 (пет) (F)
	од 51 до 60 бода	6 (шест) (E)
	од 61 до 70 бода	7 (седум) (D)
	од 71 до 80 бода	8 (осум) (C)
	од 81 до 90 бода	9 (девет) (B)
	од 91 до 100 бода	10 (десет) (A)
Услов за потпис и полагање на завршен испит	60% успех од сите предиспитни активности т.е. 42 бодови од двата колоквиуми, семинарската, редовноста на предавања и вежби	
Јазик на кој се изведува наставата	Македонски	
Метод на следење на квалитетот на наставата	Самоеваулација	
Литература	Задолжителна литература 1. Гале Галев, Јадранка Дабовиќ Анастасовска, <i>Облигационо право</i> ЦЕППЕ 2009 2. Авторизирани предавања за прва и втора недела според предметна програма од доц. д-р Марија Амповска, Штип, 2015 3. Klarić P <i>Odštetno pravo</i>, Zagreb, 2008 4. Марија Амповска, <i>Историски и компартативен развој на граѓанско-правната одговорност за причинета штета</i>, Тетово, 2015 5. Закон за облигационите	Дополнителна литература 1.Vuković M <i>Odgovornost za štete</i> Zagreb 1971 2.Spier J. <i>Unification of tort law: liability for damage caused by others</i>, Kluwer Law International 2003 3.Goldštajn A., Barbić J., Vedriš M., Matić Ž. <i>Obvezno pravo</i>

	односи (Службен весник на РМ, бр. 18/01, 78/01, 04/02, 59/02, 05/03, 84/08, 81/09 и 161/09)	(prva knjiga) Zagreb 1979 4.Закон за задолжително осигурување во сообраќајот (Службен весник на Република Македонија број 88/2005 и 71/2006)